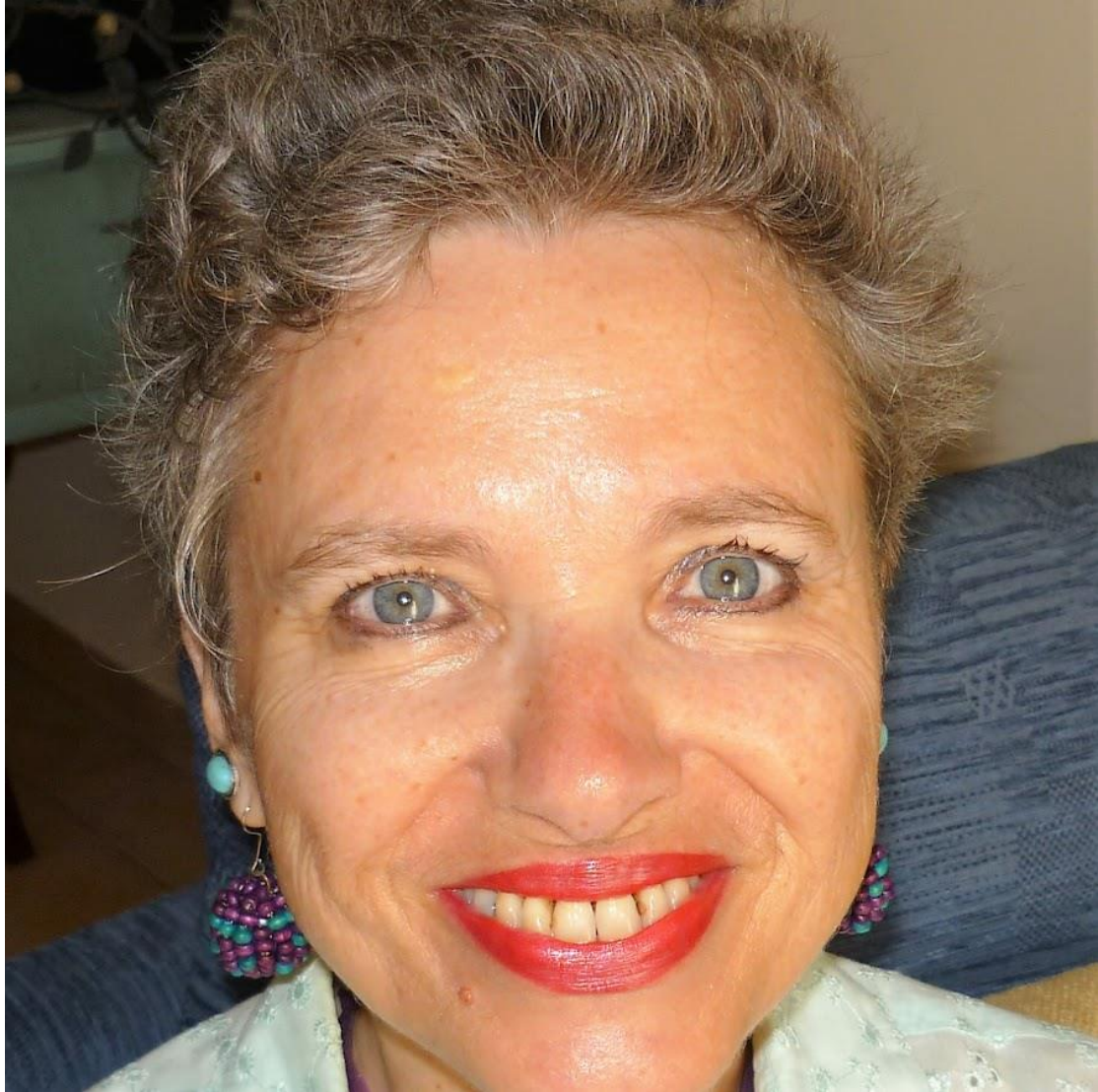

«Σχέσεις μητέρας- γιου στο πρώιμο Βυζάντιο: Οι περιπτώσεις των Τριών Ιεραρχών και των μητέρων τους».

Αμαλία Κ. Ηλιάδη, φιλόλογος-ιστορικός (Διετές Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Βυζαντινής Ιστορίας απ' το Α.Π.Θ.)

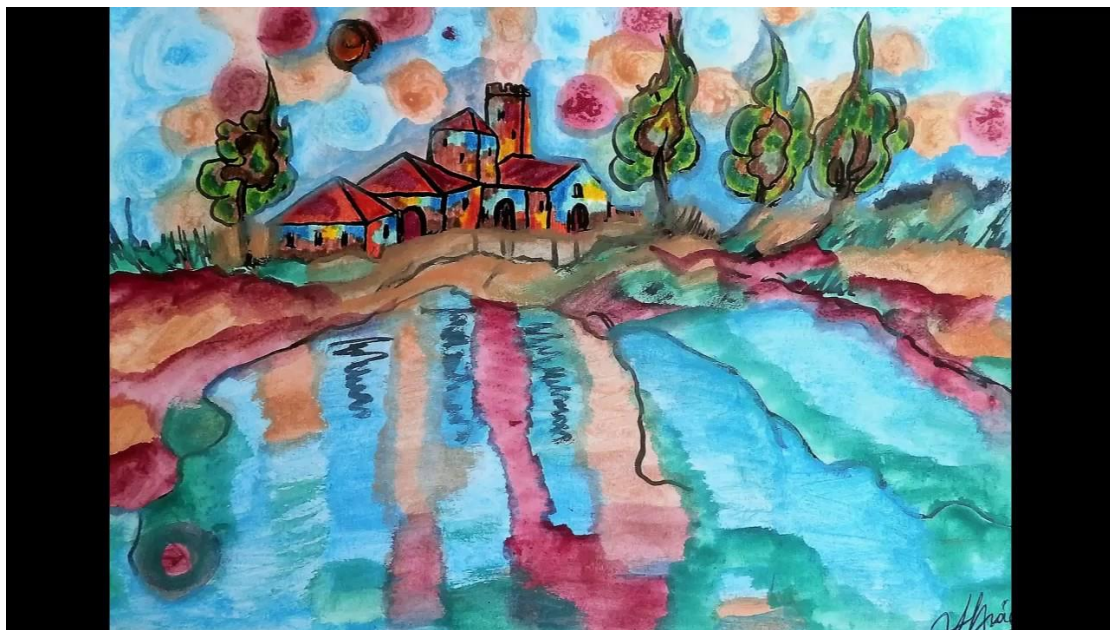
Πρόλογος:

Οι μητέρες των Τριών Ιεραρχών Εμμέλεια, Νόννα και Ανθούσα με την ισχυρή και ευεργετική επιρροή τους στο πλαίσιο της οικογένειάς τους «ανακήρυξαν» αγίους τους γιους τους Βασίλειο τον Μέγα, Γρηγόριο το Θεολόγο και Ιωάννη τον Χρυσόστομο αντίστοιχα. Οι τρεις «μέγιστοι φωστήρες της Τρισηλίου Θεότητας», με στοιχεία και πληροφορίες που αποθησαύρισαν στα Πατερικά τους συγγράμματα, παρουσιάζουν με χάρη και ιερό δέος τις μητέρες τους. Μας

αφηγούνται τη θεοσεβούμενη ζωή τους, το έργο τους, τις θλίψεις και τις χαρές τους και κυρίως δεν παύουν, σε κάθε ευκαιρία, να τονίζουν το μεγάλο ρόλο που έπαιξαν στην εξέλιξη τους ως ανθρώπων, ως οντοτήτων υλικών και πνευματικών. Είναι άλλωστε γεγονός πως μεγάλοι παιδαγωγοί, κοινωνιολόγοι, ιστορικοί, λόγιοι και πολιτικοί συχνά ισχυρίζονται πως πίσω από μια μεγάλη προσωπικότητα, κατά κανόνα, κρύβεται μια μεγάλη μητέρα.

Τα ακόλουθα αποσπάσματα απ' το έργο των τριών Ιεραρχών είναι πολύ χαρακτηριστικά για τις απόψεις τους ως προς το θέμα:

1.«Ουδέν μητρός ευσπλαγχνότερον. Και τούτο λέγω, ίνα τιμάσθαι νομοθετήσω τας μητέρας» (Γρηγόριος ο Θεολόγος, ΕΠΕ 5, 452). 2. « Εκ παιδός έλαβον έννοιαν περί Θεού παρά της μακαρίας μητρός μου» (Μέγας Βασίλειος, Migne P.G. 32, 825). 3. «Τι μητρός συμπαθέστερον»; (Γρηγόριος ο Θεολόγος, Migne P.G. 35, 869). 4. « Ου το τεκείν ποιεί μητέρα, αλλά το θρέψαι καλώς». (Ιερός Χρυσόστομος, Migne P.G. 50, 621).

A) Εμμέλεια και Βασίλειος ο Μέγας.

Η Εμμέλεια καταγόταν από την Καισάρεια της Καππαδοκίας, από γένος ένδοξο και αρχοντικό. Οι πρόγονοί της κατείχαν λαμπρές θέσεις στον κρατικό μηχανισμό και μεγάλα πλούτη. Ο γιος τους Γρηγόριος σημειώνει γι' αυτούς με θαυμασμό: «Στρατηγίαι τε και δημαγωγίαι και κράτος εν βασιλείοις αυλαίς. Έτι δε, περιουσίαι και θρόνων ύψη, και τιμαί δημόσιαι, και λόγων λαμπρότητες». Όμως οι

πρόγονοί της ήταν και άνθρωποι μορφωμένοι κατά Θεόν. Ήταν οι «σεμνοί Καππαδόκαι», όπως τους χαρακτήρισε ο Γρηγόριος ο Θεολόγος. Μάλιστα η Εμμέλεια ήταν κόρη μάρτυρα ο οποίος φονεύτηκε κατ' εντολή του οργισθέντος βασιλέως, αφού μεταβίβασε σ' άλλους άρχοντες όλη την περιουσία του. Η Εμμέλεια ονομάζεται απ' το γιο της Γρηγόριο το Θεολόγο με απεριόριστο θαυμασμό «της εμμελείας όντως φερώνυμος». Εμμέλεια εξάλλου είναι η τέλεια αρμονία στη μουσική, στην ομιλία και μεταφορικά η ευπρέπεια, η κοσμιότητα. Γι' αυτό η Εμμέλεια, όταν ήρθε ο καιρός να παντρευτεί, δεν προτίμησε να πάρει άνθρωπο εύπορο, με πλούτη και πολλά υλικά αγαθά. Ήθελε άνθρωπο εύτροπο, με ευγένεια ψυχής και καλή συμπεριφορά. Δεν θέλησε σύζυγο με θέση υψηλή και λαμπρό αξίωμα αλλά ένα σώφρονα και πιστό χριστιανό. Αυτό εξάλλου ήταν το ιδανικό της. Την ίδια εποχή στη Νεοκαισάρεια του Πόντου ζούσε ένας χριστιανός νέος, ο Βασίλειος, γιος της «ευσεβέστατης» Μακρίνας. Καταγόταν κι αυτός από εξαιρετική οικογένεια, ήταν δάσκαλος της ρητορικής και με την πάροδο του χρόνου φήμη και αρετή, αν και η πρώτη περιοριζόταν μόνο στα τοπικά δικαστήρια. Στον Πόντο ήταν αγαπητός για τη μόρφωσή του, την κοινωνική του προσφορά και την ευσέβειά του: «Κοινόν παιδευτήν αρετής ο Πόντος τηνικαύτα προυβάλλετο» μας παραδίδει ο Γρηγόριος. Οι πρόγονοί του από τη μεριά του πατέρα του ήταν χριστιανοί, οι οποίοι καταδιώχτηκαν επί Μαξιμίνου(305-313 μ.Χ.) και ταλαιπωρήθηκαν πολύ κρυβόμενοι στα δάση του Πόντου. Η Μακρίνα, η μητέρα του Βασιλείου, η οποία «ευδόκιμος πάλαι κατά το γένος ην...ταις υπέρ Χριστού ομολογίαις τω καιρώ των διωγμών εναθλήσασα», στην πρώτη της παιδική ηλικία κατά το διωγμό των Χριστιανών επί Δεκίου(250 μ.Χ.), είχε καταφύγει στα δάση του Πόντου με πολλούς χριστιανούς της Νεοκαισαρείας και με τον επίσκοπό τους άγιο Γρηγόριο το Θαυματουργό, του οποίου υπήρξε αφοσιωμένη μαθήτρια. Ο Βασίλειος, ο γιος της προαναφερθείσης Μακρίνας, παντρεύεται την Εμμέλεια και μετά το γάμο τους εγκαθίστανται στο πατρικό του σπίτι που βρισκόταν σε μεγάλο οικογενειακό κτήμα στους Αννήσους της Νεοκαισαρείας, κοντά στον Ίριποταμό του Πόντου. Οι δυο νέοι, των οποίων το γένος υπήρξε «ηρώων κατάλογος», όπως μας πληροφορεί ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, δεν είχαν καύχημά τους τον πατρώο κλήρο, όπως οι περισσότεροι συνομήλικοί τους, αλλά τη χριστιανική ευσέβεια: «Τούτω δε γενοίν

τοιν αμφοτέροιν το ευσεβές επίσημον». Το πρώτο παιδί της Εμμελείας είναι θυγατέρα «ώσπερ τις απαρχή καρπών, πρώτη της μητρώας νηδύος αναβλαστήσασα». Της δόθηκε το όνομα της γιαγιάς της Μακρίνας. Γύρω στο 330μ.Χ. απόκτησαν και δεύτερο παιδί, το Βασίλειο. Στα πρώιμα βυζαντινά χρόνια υπήρχε η συνήθεια ο πρώτος γιος της οικογένειας να παίρνει το όνομα του πατέρα του, όπως στην εποχή μας παίρνει το όνομα του παππού του. Το ζευγάρι, βέβαια, απέκτησε κι άλλους γιους, τον Ναυκράτιο που ήταν δευτερότοκος από τα άρρενα παιδιά, το Γρηγόριο, τον Πέτρο και άλλες τέσσερις κόρες. Το πρώτο απ' τα δέκα συνολικά παιδιά που απέκτησαν γεννήθηκε περί το 328 και το τελευταίο περί το 348. Δηλαδή μέσα σε διάστημα είκοσι ετών έκαναν δέκα παιδιά από τα οποία μόνο ένα δεν επέζησε, πράγμα ευτυχές για μια εποχή που η παιδική θνησιμότητα ήταν ιδιαίτερα αυξημένη. Την εγκύκλιο μόρφωση των παιδιών ανέλαβε ο πατέρας: φρόντιζε ν' αποκτήσουν γνώσεις, να κατακτήσουν όσο μπορούσαν την ανθρώπινη και τη θεία σοφία.

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος παρουσιάζει τον πατέρα του Βασίλειο ως παιδαγωγό του πρώτου του γιου Βασιλείου: «Τα μεν δη πρώτα της ηλικίας υπό τω μεγάλω πατρί...διαπλάττεται πλάσιν την αρίστην τε και καθαρωτάτην...Υπό δη τούτω, και βίον και λόγον συναυξανομένους τε και συνανιόντας αλλήλοις, ο θαυμάσιος εκπαιδεύεται....Την εγκύκλιον παιδευσιν παιδευόμενος, και θεοσέβειαν εξασκούμενος, και, συνελόντι φάναι, προς την μέλλουσαν τελειότητα δια των εξ αρχής μαθημάτων αγόμενος». Μέσα όμως στην καθημερινότητα της οικογένειας παιδαγωγός των παιδιών ήταν η Εμμέλεια. Όλα τα παιδιά της τα ανέθρεψε με ιστορίες από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη, με ύμνους, προσευχές και ψαλμωδίες. Στην ανατροφή και διαπαιδαγώγηση των παιδιών έπαιζε σπουδαίο ρόλο και η γιαγιά της οικογένειας Μακρίνα η «πρεσβυτέρα». Νύφη και πεθερά είχαν αγαστή συνεργασία στη χριστιανική διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Αργότερα, για τη γιαγιά του Μακρίνα ο εγγονός της Βασίλειος έγραψε: «Ήν εκ παιδός έλαβον έννοιαν περί Θεού παρά της μακαρίας μητρός μου και της μάμμης Μακρίνης, ταύτην αυξηθείσαν έσχον εν εμαυτώ. Ου γαρ άλλα εξ άλλων μετέλαβον εν τη του λόγου συμπληρώσει, αλλά τας παραδοθείσας μοι παρ' αυτών αρχάς ετελείωσα». Ο μικρός Βασίλειος λοιπόν, ενώ διδασκόταν και από τους δυο γονείς του, απ' τον πατέρα

του τη «θύραθεν σοφία» και από τη μητέρα του την «εν Θεώ», προόδευε και στα μαθήματα και στην αρετή. Ο φίλος του Γρηγόριος ο Θεολόγος αφηγείται σχετικά: «Η ευτυχία αυτή συνέβη σε κείνον που είχε οικογενειακό παράδειγμα αρετής προς το οποίο ατενίζοντας ήταν άριστος εξ' αρχής. Όπως βλέπουμε τα πουλάρια και τα μοσχάρια, ευθύς μόλις γεννηθούν, να σκιρτούν δίπλα στις μητέρες τους, έτσι κι αυτός έτρεχε κοντά στον πατέρα του, πουλάρι, χρεμετίζοντας, χωρίς να υστερεί πολύ στα άκρα κινήματα της αρετής. Και αν θέλετε, σα σε σκιαγραφία υποδήλωνε τη μελλοντική ωραιότητα της αρετής του, και πριν από τον καιρό της ακριβούς εικόνας της έκανε την προδιαγραφή-ιχνογράφημά της.»

Ο Βασίλειος, ύστερα από την εγκύκλιο μόρφωσή του στην Νεοκαισάρεια κοντά στον πατέρα του, πήγε στην Καισάρεια για ευρύτερες σπουδές. Αργότερα πήγε στην Κωνσταντινούπολη και κατέληξε στην Αθήνα για να λάβει ανώτερη μόρφωση. Σ' αυτά τα κέντρα της παιδείας που έζησε για χρόνια, η κατ' εξοχήν φιλοσοφία του και μεγαλύτερη «σπουδή» του ήταν «το ραγήναι κόσμου και μετά Θεού γενέσθαι τοις κάτω τα άνω πραγματευόμενον, και τοις αστάτοις και ρέουσι τα εστώτα και μένοντα κατακτώμενον». Κατά την άποψη της μητέρας του Εμμελείας, που απηχούσε τις καθιερωμένες αντιλήψεις ανατροφής των παιδιών μεταξύ των χριστιανών μητέρων, η «κακή» μελέτη διηγήσεων της αρχαίας μυθολογίας είχε καταστρεπτική επίδραση στις τρυφερές ψυχές των παιδιών. Διότι θεωρούσε πως ήταν ντροπή και τελείως απρεπές να διδάσκεται μια απαλή και εύπλαστη ύπαρξη τα τραγικά πάθη, που έδωσαν αφορμή και θέματα στους τραγικούς και επικούς ποιητές της αρχαιότητας ή τις κωμικές «ασχημοσύνες» του Αριστοφάνη ή τις ντροπές των δεινών της Τροίας και να «καταμολύνεται», κατά κάποιο τρόπο, με τις πιο άσεμνες ιστορίες για γυναίκες. Έτσι κατόρθωσε να παραμείνουν τα παιδιά της οικογένειάς της ανεπηρέαστα από μύθους. Για να μην μολύνονται λοιπόν οι ψυχές τους απ' την αρχαία «βδελυρότητα» τα δίδασκε «άδειν ψαλμούς εκείνους τους φιλοσοφίας γέμοντας, οίον περί σωφροσύνης ευθέως, μάλλον δε προ πάντων περί του μη συνείναι πονηροίς». Ουσιαστικά τους μάθαινε να ψάλλουν τους ψαλμούς του Δαβίδ. Ο Γρηγόριος γράφει χαρακτηριστικά πως μ' όλα αυτά και κυρίως με την αυστηρή επίβλεψη της μητέρας του η αδελφή του Μακρίνα «ασφαλιζόταν»

απ' τους κινδύνους που διέτρεχε μια νέα και ευειδής κοπέλα της εποχής της: « Και ομού μεν τη παιδαγωγία της μητρός άμωμον διεφύλασσεν εαυτή τον βίον εν μητρώοις οφθαλμοίς δια παντός ευθυνόμενον τε και μαρτυρούμενον». Τότε, εξάλλου, υπήρχε και ο μεγάλος κίνδυνος του Αρειανισμού και έπρεπε να προφυλαχτούν τα παιδιά από την «ψυχοκτόνο» για τους Ορθοδόξους αίρεση. Αργότερα ο Βασίλειος, σε μια επιστολή προς τους συμπατριώτες του Νεοκαισαρείς, έγγραψε, καυχώμενος για τη γιαγιά του ως διδασκάλισσα και «φρουρό» της ορθόδοξης πίστης: «Πίστεως δε της ημετέρας τις αν γένοιτο εναργεστέρα απόδειξις ή ότι τραφέντες ημείς υπό τίτθη μακαρία γυναικί, παρ' ημών ωρμημένη; Μακρίναν λέγω την περιβόητον, παρ' ης εδιδάχθημεν τα του μακαριωτάτου Γρηγορίου ρήματα, όσα προς αυτήν ακολουθία μνήμης διασωθέντα αυτή τε εφύλασσε, και ημάς έτι νηπίους όντας έπλαττε και εμόρφου τοις της ευσεβείας δόγμασιν».

Η Εμμέλεια δοκίμασε στην ατομική και οικογενειακή της ζωή πολλές θλίψεις, όπως μας πληροφορεί ο Γρηγόριος Νύσσης. Αρχικά, ορφάνεψε πρόωρα, προτού ακόμη παντρευτεί, κι από τους δυο γονείς της. Πεντάρφανη, απροστάτευτη κατ' άνθρωπον βρίσκει μέσα στη δική της οικογένεια που δημιουργεί με το Βασίλειο το απάνεμο λιμάνι της. Ύστερα, ως μητέρα, ταλαιπωρήθηκε πολύ απ' την ασθένεια του γιου της Βασιλείου που λίγο έλειψε να τον στείλει στο θάνατο. Ο αδελφός του Γρηγόριος αφηγείται πως αυτός σώθηκε από θαύμα: ο πατέρας τους είδε να παρουσιάζεται στον ύπνο του ο Χριστός και να του απευθύνει τα ίδια λόγια που είχε πει στον αξιωματούχο της βασιλικής αυλής του Ηρώδη: «πορεύου, ο υιός σου ζη»(Ιωάννη δ' 50). Δυστυχώς και παρά το θαύμα που διενεργήθηκε, ο Βασίλειος παρέμενε φιλάσθενος όπως γράφει συχνά στις επιστολές του. Στους επισκόπους των παραλίων του Πόντου έγγραψε ότι «η του σώματος ασθένεια συνεπόδισέ με, ην ουκ αγνοείτε πάντως, όση μοι πάρεστιν εκ της πρώτης ηλικίας μέχρι του γήρωσ τούτου». Το χρόνιο νόσημά του ήταν «τοις σπλάγχνοις ενιδρυμένον». Πιθανότατα έπασχε, απ' την παιδική του ηλικία, κυρίως από ηπατίτιδα γι' αυτό και γράφει: «η αρχαία μου πληγή, το ήπαρ». Υπέφερε βέβαια κι από άλλες ασθένειες που τον οδήγησαν σε πρόωρο γήρας και τελικά σε πρόωρο θάνατο σε ηλικία 49 ετών. Ο θάνατος του συζύγου της Εμμελείας γύρω στο 348-349 μ.Χ., αμέσως μόλις γέννησε τον πέμπτο

γίο τους Πέτρο, την έθλιψε βαθιά, σχεδόν τη συντάρραξε. Ο Γρηγόριος Νύσσης γράφει χαρακτηριστικά στο έργο του για τον βίο της οσίας Μακρίνας: «Ούτος ην ο τελευταίος των ωδίνων βλαστός, ος ομού τε υιός και ορφανός ωνομάσθη. Άμα γαρ τω παρελθείν τούτον εις φως, καταλείπει ο πατήρ τον βίον».

Η Εμμέλεια ύστερα απ' το θάνατο του συζύγου της ανέλαβε εξ' ολοκλήρου τη φροντίδα των εννέα παιδιών της. Κατά διαστήματα έπρεπε να πληρώνει φόρους σε τρεις επιτόπιους άρχοντες, επειδή η περιουσία της οικογένειάς της βρισκόταν σε αντίστοιχα επαρχιακά μέρη: στον Πόντο, στην Καππαδοκία και στην Αρμενία της Μ. Ασίας. Παρά τις δυσκολίες της ζωής της κατόρθωσε να δώσει την πρέπουσα, για την εποχή της, αγωγή στις πέντε κόρες της, δηλαδή να τις κάνει καλές νοικοκυρές για να προσφέρουν τις πολύτιμες «υπηρεσίες» τους στα σπίτια που θα «άνοιγαν» μελλοντικά, ως οικοδέσποινες. Έτσι η πρωτότοκη Μακρίνα έμαθε εξ απαλών ονύχων απ' τη μητέρα της να γνέθει μαλλιά και να πλέκει μάλλινα είδη. Ο αδελφός της Γρηγόριος μας πληροφορεί σχετικά: «Τούτοις συναυξανομένη και τοις τοιούτοις επιτηδεύμασι, και την χείρα προς την εριουργίαν διαφερόντως ασκήσασα, πρόεισιν εις δωδέκατον έτος, εν ω μάλιστα το της νεότητος άνθος εκλάμπειν άρχεται». Αργότερα εκτελούσε με επιτυχία κάθε εργασία απαραίτητη στο νοικοκυριό: «ταις ιδίαις χερσί παρεσκεύαζε τον άρτο». Η Εμμέλεια βέβαια, σαν καλή χριστιανή μητέρα, φρόντισε από νωρίς να ασφαλίσει τις θυγατέρες της στο «ασφαλές και απάνεμο λιμάνι» του γάμου: οι τέσσερις αδελφές παντρεύτηκαν με τη βοήθεια της στοργικής τους μητέρας, αφού πήραν το ανάλογο μερίδιο από την πατρική περιουσία. Η περιουσία τους «κατά τον αριθμόν των τέκνων εννεαχή διετμήθη». Διανεμήθηκε εξ' ίσου και στα εννέα αδέλφια, ασχέτως απ' το γεγονός πως δε νυμφεύτηκαν τα τέσσερα: ο Βασίλειος, ο Ναυκράτιος, ο Πέτρος και η Μακρίνα. Αυτή η έμπρακτη χειρονομία ισότητας αρσενικών και θηλυκών τέκνων είναι πραγματικά πρωτοποριακή και συγκινητική για την εποχή της.

Η πολύτεκνη μητέρα Εμμέλεια είχε στο σπίτι πολύτιμη βοηθό τη μεγαλύτερη κόρη της Μακρίνα. Εργατική, ταπεινή και συνετή η Μακρίνα υπήρξε τροφός και διδασκάλισσα για τα μικρότερα της αδέλφια. Η μητέρα της, εκτιμώντας την προσφορά της, έλεγε χαρακτηριστικά: «ότι τα λοιπά των τέκνων τεταγμένω τινί χρόνω

εκυοφόρησεν, εκείνην δε δια παντός φέρει πάντοτε τρόπον τινά τοις σπλάγχνοις εαυτής περιέχουσα». Οι δυο τους, μητέρα και κόρη, όταν «αποκαταστάθηκαν» όλα τα άλλα παιδιά, ασκήτευσαν σε μοναστήρι του Πόντου και, κατά δική τους επιθυμία μετά το θάνατό τους, τάφηκαν στο ίδιο μνήμα. Το πνεύμα της φιλανθρωπίας και της ελεημοσύνης χαρακτήριζε την Εμμέλεια από τα παιδικά της χρόνια λόγω επίδρασης της οικογένειάς της. Ο Χριστιανισμός, εξάλλου, των πρώτων αιώνων, ανήγαγε τη φιλανθρωπία, τη βοήθεια προς τις χήρες, τα ορφανά και τους αναξιοπαθούντες σε ύψιστη κοινωνική αρετή. Έτσι το ζεύγος του Βασιλείου και της Εμμελείας επιδιόταν σε έργα αγάπης: «πτωχοτροφείαι, ξενοδοχείαι,...απόμοιρα κτήσεως Θεώ καθιερωθείσης». Αργότερα, και τα εννέα παιδιά της ζωής τους επιδόθηκαν με τον ίδιο ζήλο σε έργα ευποιίας και φιλανθρωπίας. Μάλιστα, τα πέντε απ' αυτά, που αφιέρωσαν ολοκληρωτικά τη ζωή τους στην υπηρεσία της Εκκλησίας, διέθεσαν και την περιουσία τους ολόκληρη υπέρ των φτωχών και καταφρονεμένων. Ο πρώτος γιός τους Βασίλειος οικοδόμησε με την προσωπική του περιουσία την πόλη της αγάπης και της φιλανθρωπίας, τη Βασιλειάδα, η οποία ονομάστηκε απ' τους συγχρόνους της «καινή πόλις», «το της ευσεβείας ταμείον, το κοινόν των εχόντων θησαύρισμα». Ο Μ. Βασίλειος έξω από την Καισάρεια έκτισε πλήθος φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, μέσα στα οποία περιμάζεψε αρρώστους, αναπήρους, αστέγους, φτωχούς, γέροντες και ορφανά. Όλους αυτούς μερικές φορές τους φρόντιζε με τα ίδια του τα χέρια. Ο Ναυκράτιος, ο δεύτερος γιος της Εμμελείας, όταν άρχισε την ερημική του ζωή στον Ίρι ποταμό του Πόντου, «υπηρετούσε ο ίδιος προσωπικά κάποιους γέροντες, τους οποίους ταλαιπωρούσε η φτώχεια και η αρρώστια, αφού έκρινε ότι έπρεπε να βάλει σκοπό της ζωής του αυτή την ασχολία. Κυνηγούσε λοιπόν κι έπιανε ψάρια ο ευλογημένος και επειδή ήταν εξαίρετος σε κάθε κυνηγετική επιπόνηση εξασφάλιζε με το κυνήγι του την τροφή των γερόντων». Αλλά και ο τελευταίος γιός της Πέτρος καθώς μόναζε «όταν κάποτε παρουσιάστηκε μεγάλη έλλειψη σιτηρών και πολλοί έτρεχαν από παντού κοντά του, εξ' αιτίας της φήμης της φιλανθρωπίας του, έκανε να πλεονάσουν τόσο τα τρόφιμα με τις διάφορες επινοήσεις του, ώστε από το πλήθος εκείνων που είχαν συρρεύσει η ερημιά έμοιαζε με πόλη». Η κόρη της Μακρίνα, απ' την άλλη μεριά, δαπάνησε την περιουσία της σε κάθε είδος αγαθοεργίας. Ποτέ της δεν περιφρόνησε αυτούς που ζητούσαν

τη βοήθειά της. Τίποτε δεν κράτησε για τον εαυτό της. Ήταν το «στήριγμα των ατονούντων». Πλούτος της πρώην αρχοντοπούλας ήταν «το μάτιον, της κεφαλής η καλύπτρα, τα τετριμμένα των ποδών υποδήματα». Κρυμμένους θησαυρούς σε κάποιες κασέλες δεν είχε: «Μίαν αποθήκην ήδει του ιδίου πλούτου, τον θησαυρόν τον ουράνιον. Εκεί πάντα αποθεμένα, ουδέν επί της γης υπελείπετο», μας πληροφορεί ο Γρηγόριος Νύσσης. Η γιαγιά της Μακρίνα μέχρι τα βαθιά της γεράματα θυμόταν τον πνευματικό της πατέρα και δάσκαλο, επίσκοπο Νεοκαισαρείας Γρηγόριο το Θαυματουργό(240-270 μ.Χ.). Αυτός εργάστηκε τόσο εντατικά για την πρόοδο του χριστιανισμού «ώστε επτακαίδεκα μόνους χριστιανούς παραλαβών, όλον τον λαόν τον τε αστικόν και τον χωριτικόν(αγροτικό) δια της επιγνώσεως προσήγαγε τω Θεώ».

Ο γιος της Εμμελείας Βασίλειος, μετά τις τελευταίες του σπουδές στην Αθήνα, επέστρεψε στην πατρίδα του κατά το έτος 356μ.Χ. πανεπιστήμων. Άσκησε για λίγο τη ρητορική στην Καισάρεια με επιτυχία, όμως η μεγάλη του αδελφή Μακρίνα φοβόταν μήπως ο ταλαντούχος αδελφός της περηφανευτεί με τρόπο κοσμικό. Προσπαθεί λοιπόν να επιδράσει πάνω του και πράγματι κατορθώνει να τον αποσπάσει απ' τη δόξα του κόσμου και να τον στρέψει στην ασκητική ζωή. Για μια πενταετία είχε στον Πόντο, συμμαναστή και ομόψυχο το φίλο και πρώην συσπουδαστή του Γρηγόριο. Ο Βασίλειος χειροτονήθηκε διάκονος το 362 και ύστερα από λίγο πρεσβύτερος απ' τον επίσκοπο Καισαρείας Ευσέβιο. Το έτος 370 που πέθανε ο Ευσέβιος εξελέγη επίσκοπος Νεοκαισαρείας και μέσα σε λίγα χρόνια(370-379μ.Χ.) «ο πολύς εν αγίοις Βασίλειος της Μεγάλης Καισαρέων Εκκλησίας ανεδείχθη προστάτης». Ως αρχιεπίσκοπος Καισαρείας ο Μ. Βασίλειος χειροτόνησε τον αδελφό του Γρηγόριο επίσκοπο Νύσσης, τον τελευταίο του αδελφό Πέτρο χειροτόνησε πρεσβύτερο, του ανέθεσε διάφορες αποστολές και τέλος τον χειροτόνησε επίσκοπο Σεβάστειας στη Μικρή Αρμενία. Ο Ναυκράτιος, ο δευτερότοκος γιος της Εμμελείας έγινε μοναχός και πέθανε νωρίς, σε ηλικία 27 ετών.

Η μεγάλη τους αδελφή Μακρίνα, ύστερα απ' το θάνατο του μνηστήρος της μόνασε ισοβίως. Μητέρα και κόρη μόνασαν μαζί στο πατρικό κτήμα των Αννήσων. Ο Ναυκράτιος μόνασε σε άλλη, μακρινή περιοχή. Σε ηλικία 22 ετών, νομικός ως προς τις σπουδές

του, δεν αρκούνταν στα χειροκροτήματα των ακροατηρίων. Περιφρόνησε τα πάντα για τη μοναχική και ακτήμονα ζωή. Τον ακολούθησε σ' αυτή κι ο ενάρτεος υπηρέτης της οικογένειάς του Χρυσάφιος. Μόναζαν λοιπόν κοντά στον Ίρι ποταμό που έχει ορμητικότερα νερά, βαθιές ρουφήχτρες, «ιχθύων τε πλήθος αμύθητον ταις δίναις εντρέφων». Κατά διαστήματα ο Ναυκράτιος βοηθούσε την αδελφή του και τη μητέρα του που μόναζαν στο άλλο, μακρινό ησυχαστήριο των Αννήσων. Ξαφνικά, όμως, συνέβη ένα τραγικό γεγονός που όλους τους συντάραξε: Ο Ναυκράτιος και ο Χρυσάφιος πνίγηκαν ενώ ψάρευαν στον Ίρι ποταμό. Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, με τρία επιτάφια ποιήματά του αφιερωμένα στο Ναυκράτιο, μας πληροφορεί λεπτομερώς για τον πνιγμό. Στο μεγαλύτερο απ' αυτά λέει: «Δίχτυ από λινάρι κάποτε έλυε από βράχον του βυθού ο Ναυκράτιος, βυθισμένος εις τις δίνες του ποταμού. Δεμένο δεν ημπόρεσε να το λύση, αλλά επιάστηκε ο ίδιος. Πως τον ψαρά ετράβηξε το δίχτυ αντί τα ψάρια; Πες το συ, ποίημα μου. Ο Ναυκράτιος, πρότυπο αγνής ζωής, όπως νομίζω, Προσείλκυσε από τα νερά και τον θάνατον και την δόξαν». (Γρηγορίου του Θεολόγου, Επιτάφιον Α' «Εις Ναυκράτιον, τον αδελφόν του Μεγάλου Βασιλείου», Migne P.G. 38, 11). Η Εμμέλεια δεν πληροφορήθηκε αμέσως το δυστύχημα γιατί βρισκόταν μακριά, σε απόσταση δρόμου τριών ημερών, δηλαδή σε απόσταση 80 χλμ περίπου. Από κάποιον όμως έλαβε το πικρό μήνυμα και «οκλάσασα την ψυχήν, άπνους τε και άφθογγος παραχρήμα εγένετο, του λογισμού τω πάθει παραχωρήσαντος, και έκειτο ομού τη προσβολή της πονηράς ακοής, καθάπερ τις αθλητής γενναίος απροσδοκήτω κατασεισθείσα πληγή». Αργότερα όμως, όπως μας πληροφορεί ο Γρηγόριος, οπλίστηκε με υπομονή και σαν γνήσια χριστιανή μητέρα «δεν παρασύρθηκε από το πάθημα-συμφορά, ούτε έκανε κάτι ταπεινό και γυναικείο, ώστε να βάλει τις φωνές για το κακό, να σχίσει τα ρούχα της ή να θρηνήσει τη συμφορά ή να σηκώσει θρήνους με φοβερά μοιρολόγια. Αντίθετα, έμεινε ήσυχη και καρτερική, αποκρούοντας τις παρορμήσεις της ανθρώπινης φύσεως με τους δικούς της λογισμούς κι αυτούς που της διετύπωνε η θυγατέρα της για την αντιμετώπιση της συμφοράς». Στο ερημητήριο του Πόντου η ζωή της Εμμέλειας ήταν ήσυχη. Τις ομορφιές του άγριου φυσικού του τοπίου περιέγραψε ο γιος της Βασίλειος: Το βουνό ήταν ψηλό, κατάφυτο από πυκνό δάσος με κρύα και κρυστάλλινα νερά. Στους πρόποδες

του υπήρχε πεδιάδα με δάσος από ποικίλα δέντρα, με κοπάδια ελαφιών και αγρίων κατσικιών, με λαγούς για πλούσιο κυνήγι. Η αύρα του ποταμού ήταν δροσερή, πλήθη λουλουδιών και γλυκόλαλα πουλιά ομόρφαιναν τις όχθες του. Γενικά, ήταν ένας τόπος απαλλαγμένος «των αστικών θορύβων», με «ήδιστον πάντων καρπών την ησυχίαν». Κοντά σ' αυτό το μαγευτικό και κατάλληλο προς άσκηση τοπίο η Εμμέλεια είχε, σχετικά κοντά της, τον μικρότερο γιο της Πέτρο, ο οποίος ασκήτευε σε κοντινό ερημητήριο. Αυτός «αντί πάντων ην τη αδελφή και τη μητρί, συνεργών αυταίς προς την αγγελικήν εκείνην ζωήν».

Η Εμμέλεια, λίγο προτού ξεψυχήσει κατά την ύστατη ώρα του θανάτου της, παρακάλεσε τα παιδιά της Μακρίνα και Πέτρο, να την θάψουν στον τάφο του συζύγου της: «η μεν ουν του ευλογείν παυσαμένη, και του ζην επαύσατο, τοις παισίν επισκήψασα το τη πατρώα σορώ και το εκείνης εναποθέσθαι σώμα». Η επιθυμία της ήταν κάτι το φυσικό και νόμιμο καθώς απηχούσε την πρακτική αιώνων: ο πατριάρχης Αβραάμ τάφηκε με τη γυναίκα του Σάρα και ο Τωβίτ με τη γυναίκα του Άννα. (Γεν. κε' 10, Τωβ. Ιδ'9,12). Επίσης ήθελε να ταφεί στο μνήμα του συζύγου της, γιατί βρισκόταν στο ναό των αγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων, όπου υπήρχαν τα παλαιότατα λείψανά τους, στη μικρή πόλη Ίβωρα κοντά στα Άννησα. Οι άγιοι τεσσαράκοντα μάρτυρες είχαν μαρτυρήσει επί των ημερών της Εμμέλειας, δηλ. επί Λικινίου το 320, και μάλιστα στη γειτονική λίμνη της Σεβάστειας. Η οικογένειά της κατείχε, ως πολύτιμο θησαυρό, τεμάχια λειψάνων τους, «μερίδα του δώρου». Εξάλλου, ως κόρη μάρτυρος η Εμμέλεια αισθανόταν μεγάλη χαρά και συγκίνηση στη γιορτή τους, στις 9 Μαρτίου, να εξυπηρετεί τα πλήθη των προσκυνητών που προσέρχονταν. Ο γιος της Γρηγόριος σημειώνει σχετικά: «Η μήτηρ εμή αύτη ην η τω Θεώ συνάγουσα και κοσμούσα την εορτήν». Δηλαδή αυτή συγκαλούσε τους πιστούς στην πανήγυρη και διευθετούσε τη γιορτή κάθε χρόνο. Επιπλέον, η Εμμέλεια ήθελε να ενταφιαστεί στο ναό των τεσσαράκοντα Μαρτύρων γιατί σύμφωνα με την πεποίθηση της εποχής, τον καιρό της Αναστάσεως θα είχε συμβοηθούς και συμπαραστάτες τους γενναίους αυτούς στρατιώτες, που με το μαρτύριό τους απέκτησαν παρρησία στο Θεό. Η Εμμέλεια πέθανε γύρω στο 370 και ο Γρηγόριος ο Θεολόγος της εκφωνεί έναν εγκωμιαστικό επικήδειο

λόγο, στον οποίο εκθειάζει τα χαρίσματα και τις αρετές της ως μητέρας: « Το μεγαλύτερο και θαυμαστότερο προσόν της, κατά τη γνώμη μου, υπήρξε η καλλιτεκνία. Διότι τους πολυτέκνους και συνάμα καλλιτέκνους τους συναντούμε στους μύθους... Το να γίνουν ένα ή δυο παιδιά άξια επαίνου μπορεί να το αποδώσει κανείς και στη φύση. Η τελειότητα όμως που «εξαπλώθηκε» σ' όλα τα παιδιά της είναι σαφές εγκώμιο και κατόρθωμα εκείνων που την πραγματοποίησαν. Το δηλώνει ο ικανός και μακαριστός αριθμός των ιερέων, των μοναχών καθώς και των εγγάμων». Από τα παιδιά της, τα τρία αναδείχτηκαν μεγάλοι άγιοι της Εκκλησίας. Ο Μ. Βασίλειος, ένας απ' τους τρεις Ιεράρχες, αναδείχτηκε «λαμπτήρας της εκκλησίας, περιφανής τε και περιβόητος». Ο Γρηγόριος, επίσκοπος Νύσσης, υπήρξε «ο μυστικότερος των Καππαδοκών και φιλοσοφικώτερος των Πατέρων», υπέρμαχος του δόγματος της Νικαίας. Το έτος 381 παρέστη στην Β' Οικουμενική Σύνοδο στην Κωνσταντινούπολη, όπως και ο αδελφός του Πέτρος επίσκοπος Σεβάστειας. Κατ' εντολήν της συνόδου αυτής ο Γρηγόριος εκφώνησε τον επικήδειο στον πρόεδρό της Μελέτιο, επίσκοπο Αντιοχείας. Η Γ' Οικουμενική Σύνοδος της Εφέσου το 431 αποκάλυψε τον Γρηγόριο Νύσσης «άνδρα μετά τον αδελφόν δεύτερον εν τε λόγοις και τρόποις», η δε Ζ' Οικουμενική Σύνοδος της Νίκαιας το 787 είπε γι' αυτόν «πατήρ πατέρων παρά πάντων ονομαζόμενος». Ο Γρηγόριος πέθανε το 395μ. Χ. Την Εμμέλεια, εύτεκνον μητέρα και τελεία μοναχή, ύμνησε ο Γρηγόριος ο Θεολόγος μ' ένα υπέροχο επιτάφιο ποίημα του που αποπνέει αρχαιοελληνική φρεσκάδα και μεγαλοπρέπεια: «Η Εμμέλεια πέθανε. Ποιος το είπε; Αυτή βεβαίως τόσων και τέτοιων παιδιών πρόσφερε φως στη ζωή, Γιους και θυγατέρες που ήλθαν ή δεν ήλθαν σε γάμο, Με καλά και πολλά παιδιά, ιδού μοναδική μεταξύ των ανθρώπων. Τρεις είναι ιερείς πολλοί ένδοξοι... Είμαι έκθαμβος, ενώ βλέπω τα τέκνα της Εμμελείας, τόσα και τέτοια, όλα των σπλάγχων της μεγάλο πλούτο. Όταν δε την ονόμασα κτήμα του Χριστού, ευσεβή καταγωγή Της Εμμελείας, δεν είπα λόγο μεγάλο. Είναι τόσο μεγάλη ρίζα. Αυτό είναι το ιερό βραβείο της ευσεβείας σου, ω ευγενεστάτη όλων, Η τιμή των παιδιών σου για τα οποία ένα πόθο είχες». (Γρηγορίου του Θεολόγου, Επιτάφιον ΝΔ' «Εις Εμμελίαν την μητέρα του Μεγάλου Βασιλείου», Migne P.G. 38, 37-38).

Β) Νόννα και Γρηγόριος ο Θεολόγος

Στην Αριανζό της Καππαδοκίας, χωριό κοντά στη μικρή πόλη Ναζιανζό, γεννήθηκε το 304μ. Χ. η αγία Νόννα, μητέρα του Γρηγορίου του Θεολόγου. Οι γονείς της, Φιλτάτιος και Γοργονία, κατάγονταν από ένδοξες και εύπορες οικογένειες, ευσεβείς και

ενάρετες, σύμφωνες με τα χριστιανικά πρότυπα της εποχής. Ανέθρεψαν τα παιδιά τους Αμφιλόχιο και Νόννα «εν παιδεία και νουθεσία Κυρίου». Ο Αμφιλόχιος αναδείχτηκε δάσκαλος της ρητορικής και η Νόννα εγκαλλώπισμα και χαρά της οικογένειάς της. Σεμνή και ευσεβής, δεν την επηρέαζε το φρόνημα του κόσμου. Στην εποχή της οι άλλες γυναίκες κολακεύονταν και καμάρωναν για την ομορφιά τους, είτε φυσική είτε πλαστή, αυτή όμως γνώριζε μόνο την ομορφιά της ψυχής που συντηρεί τη θεία εικόνα ή την βοηθά να ξαναποκτήσει τη δύναμή της. «Ως απορρίμματα πέταξε στις γυναίκες της σκηνής τα βαψίματα και τα τεχνητά κάλλη», λέει παραστατικά ο γιος της Γρηγόριος. Αργότερα παντρεύεται το Γρηγόριο που ελκύεται απ' τα προσόντα της: «εύκλεια γένους, ευσέβεια και ήθος και κάλλος και πασών των αρετών το σύμπλεγμα παρήσαν αυτή». Ο Γρηγόριος είχε σπουδάσει νομικά και ήταν ανώτερος υπάλληλος. Σώφρων, αγαπητός και δίκαιος διακρινόταν για την τιμιότητά του. Απέφευγε τον άδικο πλουτισμό, τον οποίο πολλοί συνάδελφοί του επεδίωκαν. Ψεύδη, κλοπές και παρανομίες ποτέ δεν μεταχειρίστηκε για μια «άδικον ευπορίαν». Γι' αυτό «ουδέ μια δραχμή πλείω την ουσίαν πεποίηκε, καίτοι γε τους άλλους ορών τας Βριάρεω(μυθικός γίγαντας με εκατό χέρια) χείρας επιβάλλοντας τοις δημοσίους, και τοις κακοίς πόροις φλεγμαίνοντας». Τα ηθικά αυτά προσόντα του Γρηγορίου ικανοποιούσαν τη σύζυγό του Νόννα, αλλά υπήρχε ένα μελανό σημείο στη σχέση τους: ο Γρηγόριος ήταν οπαδός του συστήματος των Υψισταρίων, γεγονός που λυπούσε πολύ τη Νόννα. Αυτό ήταν ένα κράμα ιουδαϊκών και εθνικών-ειδωλολατρικών στοιχείων και όπως αναφέρει ο Γρηγόριος ο Θεολόγος: «εκ δυοίν τοιν εναντιωτάτοιν συγκεκραμένης, Ελληνικής τε πλάνης και νομικής τερατείας». Οι οπαδοί του, ενώ αρνούσαν τα είδωλα και τις θυσίες, τιμούσαν τη φωτιά και τις λυχνίες. Τηρούσαν επίσης το Σάββατο και κάποτε τη σχετική με τα φαγητά σχολαστικότητα, αλλά περιφρονούσαν την περιτομή. Ονομάζονταν Υψιστάριοι επειδή «ο Παντοκράτωρ μόνος αυτοίς σεβάσμιος».

Η Νόννα, παρά τις δυσκολίες στο γάμο της, οι οποίες προέκυπταν απ' τη διαφορετική θρησκευτική πεποίθηση του συζύγου της, δε σκέφτηκε στιγμή το ενδεχόμενο χωρισμού γιατί εκτιμούσε τα θετικά γνωρίσματα του συζύγου της: τη σωφροσύνη, την ειρηνικότητα και την καλή προαίρεση. Ακούραστη σε υπομονή και

φροντίδες γι' αυτόν, κατορθώνει στο τέλος να κάμψει την ψυχή του: η ψυχή του Γρηγορίου «κάμπτεται και μαλάσσεται, προς αρετήν εκουσίως βιαζομένη». Προσελκύεται λοιπόν ο Γρηγόριος στο χριστιανισμό απ' τη σύζυγό του και όπως μας πληροφορεί ο γιος του Γρηγόριος ο Θεολόγος «συνέβη τότε ακριβώς πολλοί αρχιερείς να σπεύδουν στη Νίκαια για να αντιταχθούν στη λύσσα του Αρείου... Τότε παραδίδεται (ο πατέρας μου) στο Θεό και στους κήρυκες της ευσεβείας, τους ομολογεί τον πόθο του και τους ζητά την κοινή σωτηρία». Βαπτίστηκε το έτος 325 απ' τον επίσκοπο Ναζιανζού τις μέρες εκείνες που διέρχονταν απ' την επισκοπή του αρκετοί αρχιερείς για να μεταβούν στη Νίκαια της Βιθυνίας, προκειμένου να μετάσχουν στην Α' Οικουμενική Σύνοδο. Η σύζυγός του Νόννα, ενώ στα ζητήματα πίστης και θεολογίας αποδεικνυόταν καθημερινά διδασκάλισσά του, έκρινε ότι, σ' όλα τα άλλα, ήταν συνετό και αναγκαίο να «νικάται» από τον άνδρα της σύμφωνα με το «νόμο της συζυγίας». Γι' αυτό θεωρείται άξια θαυμασμού απ' το γιο της Γρηγόριο, αλλά περισσότερο άξιος θαυμασμού ήταν, κατά τη γνώμη του, ο πατέρας του που υπάκουε σ' αυτή θεληματικά. Όταν πέθανε ο επίσκοπος της Ναζιανζού, η χριστιανική κοινότητα της περιοχής, κλήρος και λαός, ζητούσε επιμόνως απ' το Γρηγόριο, το σύζυγο της Νόννας ν' αναλάβει το επισκοπικό αξίωμα. Έτσι και κατά την επιθυμία του, ο Γρηγόριος χειροτονήθηκε διάκονος, κατόπιν πρεσβύτερος και τέλος έλαβε τον τρίτο βαθμό της ιεροσύνης: έγινε αρχιερέας-επίσκοπος το έτος 328. Κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο στην Εκκλησία μπορούσαν ν' αναδειχτούν επίσκοποι και έγγαμοι κληρικοί. Αργότερα, με την Πενθέκτη Σύνοδο του 691 στην Κωνσταντινούπολη, η Εκκλησία θέσπισε την αγαμία των επισκόπων της. Από τότε μέχρι τις μέρες μας στον επισκοπικό βαθμό προάγονται κατά διάταξη της Πενθέκτης Συνόδου μόνο οι άγαμοι κληρικοί ή οι «εις χηρείαν περιελθόντες».

Ο Γρηγόριος, ως σύζυγος της Νόννας και επίσκοπος, «κατά πρώτον εξημέρωσε τα ήθη των ανθρώπων, όχι δύσκολα με λόγους ποιμαντικής σοφίας, αλλά κυρίως με το να προβάλλει ως υπόδειγμα τον εαυτό του, ωσάν ένα ανδριάντα πνευματικόν, σμιλευμένο έτσι ώστε να αποδίδει την ωραιότητα κάθε άριστης πράξεως. Έπειτα, αφού επιδόθηκε στη σύντομη μελέτη των θείων λόγων, μολονότι ήταν οψιμαθής σε όλα αυτά, συγκέντρωσε μέσα σε λίγο χρόνο τόση

σοφία, ώστε σε τίποτε να μην υστερεί από εκείνους που είχαν υπερβολικά κοπιάσει». Η οικογένεια της Νόννας ανήκε στην τάξη των μεγάλων γαιοκτημόνων και, επομένως, είχε ανάλογη περιουσία: «κατείχεν οίκον και κτήσιν σύμμετρον». Είχε κτήμα μεγάλο στην ωραία τοποθεσία της Τιβερίνης. Το μεγάλο πρόβλημα της Νόννας ήταν όμως η ατεκνία. Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, εκφράζοντας ως εμπνευσμένος ποιητής τη λαχτάρα, τις προσευχές και τα ταξίματα της μητέρας του, γράφει: «Αρσενικό παιδί θερμά ποθώντας Στο σπίτι της να δει-πολλών κοινή λαχτάρα- Προσεύχεται στο Θεό παρακαλώντας Να λάχει ότι ποθεί. Μα ως ήταν ασυγκράτητη Προσφέρει δώρο αυτόν που γύρευε να λάβει Ίδια θερμά προσφέροντας όσο ζητούσε. Από την προσευχή δεν βγαίνει μ' άδεια χέρια». Η προσευχή της έφερε ως καρπό το γιό της, κατά το έτος 329 μ. Χ., τον οποίο θεωρούσε ως «το δώρον του δεδωκότος Θεού», γι' αυτό και τον προσέφερε ολόψυχα σ' αυτόν «ως Σαμουήλ τινά νέον», όπως ποθούσε πριν να τον γεννήσει. Του δόθηκε μάλιστα το όνομα Γρηγόριος γιατί στα πρώιμα βυζαντινά χρόνια υπήρχε η συνήθεια ο πρωτότοκος γιος να λαμβάνει το όνομα του πατέρα. Το δεύτερο παιδί της, τη Γοργονία, η Νόννα τη φώναζε χαϊδευτικά στο σπίτι «Γοργόνιο», πράγμα που δηλώνει την τρυφερότητα με την οποία η μάννα αντιμετώπιζε την κόρη. Και επειδή η Νόννα πολύ ύστερα απ' το γάμο της γέννησε τα παιδιά της, ο γιος της Γρηγόριος, ηλικιωμένος πλέον, τη χαρακτηρίζει «Σάρραν οψίτοκον» και τους δυο γονείς του προσονομάζει «Αβραάμ και Σάρρα», και τον εαυτό του αποκαλεί Ισαάκ.

Η Νόννα θεωρούσε άριστο και πρωταρχικό τρόπο παιδοτροφίας και διαπαιδαγώγησης τη διδαχή, προφορική και γραπτή, της Αγίας Γραφής. Εξάλλου και η ίδια, ως παιδούλα στο πατρικό της σπίτι, τη διδάχτηκε με τον ίδιο τρόπο απ' τους ενάρετους γονείς της Φιλτάτιο και Γοργονία. Είναι γνωστή η άποψη του Ιωάννου του Χρυσοστόμου για τη σωστή διαπαιδαγώγηση των χριστιανών που συμπυκνώνεται στα ακόλουθα: «αύτη μάλιστα η ηλικία τούτων δείται των ακουσμάτων. Απαλή γαρ ούσα, ταχέως εναποτίθεται τα λεγόμενα, καθάπερ τινός σφραγίδος της ακροάσεως εν κηρώ τη διανοία τη τούτων εντυπουμένης. Άλλως τε και ο βίος αυτοίς τότε αρχήν έχει προς κακίαν αποκλίνει ή αρετήν». «Οι γονείς μου», έγραψε αργότερα ο γιος τους Γρηγόριος, «καλώς και δικαίως αμφοτέροις τοις

γένεσιν εμερίσθησαν. Ο μεν ανδρών είναι κόσμος, η δε γυναικών, και ου κόσμος μόνον, αλλά και αρετής υπόδειγμα». Η Νόννα, γυναίκα δραστήρια και ενάρετη, εργατική και οικονόμα, προβλεπτική και ευλαβής νοικοκυρά, έκανε όλες τις δουλειές του σπιτιού αγόγγυστα, παρ' ότι ήταν ευκατάστατη. Η ρόκα και το αδράχτι ήταν συχνά-πυκνά στα χέρια της και οι χτύποι του αργαλειού της η καλύτερη μουσική της. Ο Γρηγόριος εκθειάζοντας τις γυναικείες αρετές της και προβάλλοντάς την ως αξεπέραστο πρότυπο γυναικείας συμπεριφοράς, αποδίδει, με τον προσφιλή, ποιητικό του τρόπο, το φοβερά περιοριστικό στερεότυπο του γυναικείου φύλου της πρώιμης βυζαντινής περιόδου ως ακολούθως: «Στολίδι στις γυναίκες είναι ο τρόπος. Σπίτι να μένουν πιο πολύ και θεία λόγια να μελετούν, Η ρόκα κι ο αργαλειός, αυτό είναι δώρο στις γυναίκες». Η Νόννα φρόντιζε για το σπίτι της όπως και για την ψυχή της και τις ψυχές των δικών της ανθρώπων. Δεν έχανε το χρόνο της σε φλυαρίες και άσκοπες συζητήσεις με άλλες γυναίκες, «ουδέ...ήλθε βέβηλον έπος», δηλαδή δεν εξήλθε απ' το στόμα της βέβηλος-άπρεπος λόγος. Δεν έκανε ούτε δεχόταν ανωφελείς επισκέψεις, ούτε πάλι άφησε να την επηρεάσει η κοσμική ζωή των συμπατριωτών της. Κατόρθωσε να μην περάσει από ακάθαρτο, μολυσμένο-μιαρό από την αμαρτία «σπίτι», ούτε ακόμη να δεχτεί να το αντικρίσει αντίθετα απ' τις υπαγορεύσεις της συνειδήσεώς της. Ούτε με διηγήματα ελληνικά-ειδωλολατρικά ή θεατρικά τραγούδια να «μολύνει» την ακοή της ή τη γλώσσα που δέχεται τα θεία να κατονομάζει. «Διότι τίποτε το ανίερο δεν αρμόζει στα ιερά», καταλήγει ο γιος της Γρηγόριος. Και συνεχίζει στο αφιερωμένο στη μητέρα του ποίημα: «Άλλη φημίζεται για κόπους της μέσα στο σπίτι, Άλλη για την ομορφιά αλλά και τη φρονιμάδα της, Άλλη για έργα ευσεβείας ή γι' ασθένειες στο σώμα, Ή για δάκρυα, για προσευχή, για περίθαλψη πτωχών. Μα η Νόννα καλοτυχίζεται για όλα». Στα έργα της φιλανθρωπίας η Νόννα είχε ως βοηθό και συμπαραστάτη το σύζυγό της. Τους ήταν κοινά τα χρήματα και η προθυμία του να προσφέρουν στους πάσχοντες και τους θλιβομένους. Συναγωνιζόντουσαν κι οι δυο τους για το καλύτερο. Στη Νόννα ο σύζυγός της είχε παραχωρήσει μεγάλη ελευθερία στο να δίνει απλόχερα χρήματα στους φτωχούς γιατί ήταν εξαιρετική και συνετή «οικονόμος». Ιδιαίτερα για τις πονεμένες και βασανισμένες γυναίκες η Νόννα έγινε «έρμα», δηλαδή στήριγμα, όπως επίσης και για τα

ορφανά παιδιά: «Τις δε ορφανών και χηρών αμείνων εγένετο παραστάτις; Τις δε πενθούσι τας συμφοράς ούτω συνυπεκούφισε;». Συχνά η Νόννα παρατηρούσε στην περιοχή της οικογένειες διαλυμένες, ταραγμένες, χωρίς γαλήνη κι ομόνοια, παρ' ότι ήταν πλούσιες και με πολλά υλικά αγαθά. Αιτία, κατά τη γνώμη της, γι' αυτή τη θλιβερή κατάσταση, ήταν η «αμαρτία» που γυναίκες και άνδρες άφηναν να τους κυριεύσει: Οι άνδρες, ως φιλάργυροι, σκληροί, φιλόδοξοι και εγωιστές, ως λοιδωροι, μέθυσοι, βλάσφημοι και υβριστές, δημιουργούσαν στα σπίτια τους μάχες και συγκρούσεις, που κατέληγαν στην ανατροπή της οικογένειας, ακόμη και σε στυγερά εγκλήματα. Απ' την άλλη μεριά, οι γυναίκες ως φιλόνικες, πολύλογες, περήφανες και γλωσσομάχες, αδιάφορες πολλές φορές για τα οικογενειακά τους καθήκοντα, περιφερόμενες στην αγορά κι όχι εργαζόμενες στο σπίτι τους, γίνονταν αφορμή διαπληκτισμών και αναστατώσεων στην οικογένειά τους. Αλλά και τα μεγάλα παιδιά της οικογένειας, πολλές φορές, με τις κακίες, τα πάθη τους και τις διάφορες ατασθαλίες τους αναστάτωναν την οικογένειά τους. Πολλές απ' τις «νοσηρές» αυτές σκηνές η Νόννα αντίκρυζε αυτοπροσώπως ή τις πληροφορούνταν απ' άλλους και στενοχωριόταν για την κρίση στο θεσμό του γάμου, παρά τις χριστιανικές αρχές των ανθρώπων της εποχής της.

Ο μικρότερος γιος της Νόννας, ο Καισάριος, ξεπερνούσε από μικρός τους συμμαθητές του στην ταχύτητα και την έκταση της αφομοιώσεως των μαθημάτων του, γι' αυτό και η οικογένειά του τον καμάρωνε. Στην εποχή του υπήρχε η συνήθεια να στέλνουν οι εύποροι γονείς τα παιδιά τους, ύστερα από τα εγκύκλια μαθήματά τους, για ευρύτερες σπουδές σε άλλες πόλεις, οι οποίες ήταν κέντρα και εργαστήρια ανώτατης παιδείας. Έπρεπε λοιπόν κι οι δυο φιλομαθείς γιοι της Νόννας, αφού κι οι ίδιοι το ήθελαν να μεταβούν σε πόλεις μακρινές για να σπουδάσουν διάφορες και πολλές επιστήμες. Αποφασίστηκε αυτή η αναγκαία «ξενιτιά» για το καλό τους. Όμως οι κίνδυνοι που τους παραμόνευαν και οι κόποι που τους περίμεναν στους άγνωστους τόπους των σπουδών τους προκαλούσαν στη μητέρα τους εύλογη ανησυχία. Ξένοι τρόποι ζωής και αντίληψης θα πρόβαλλαν για τους δυο νέους που για πρώτη φορά απομακρύνονταν απ' το ασφαλές λιμάνι της οικογένειας. Σχετικά με το ζήτημα, μας πληροφορεί ο Γρηγόριος ο Θεολόγος:

«Αλλ' επειδή γε αποδημίας καιρός εδόκει, και τότε πρώτον απ' αλλήλων εσχίσθημεν. Εγώ μεν τοις κατά Παλαιστίνην εγκαταμείνας παιδευτηρίοις, ανθούσι τότε κατά ρητορικής έρωτα, ο δε την Αλεξάνδρου πόλιν καταλαβών, παντοίας παιδεύσεως και τότε και νυν ούσαν τε και δοκούσαν εργαστήριον». Στη μεγάλη πόλη της Αλεξάνδρειας ο φιλομαθής και ταλαντούχος Καισάριος σπούδασε όλες σχεδόν τις επιστήμες. Ο αδελφός του Γρηγόριος, μιλώντας για τις αξιόλογες σπουδές του αδελφού του, γράφει: «Όλη, όση σοφία κατακτά ο δυνατός νους του ανθρώπου, στη γεωμετρία, στη θέση των άστρων (αστρονομία), στους αγώνες της λογικής τέχνης, στη γραμματική και στην ιατρική και στις ρητορείας το πάθος, όλη ο Καισάριος μόνος με τον φτερωτό νουν του κατέκτησε». Ο Καισάριος απ' την Αλεξάνδρεια, όπου έμεινε αρκετό διάστημα, έστειλε μηνύματα στην οικογένειά του για τη ζωή του και χαιρόταν πολύ όταν κι αυτός λάμβανε νέα της. Τελειώνοντας τις εκεί σπουδές του, έφυγε για την Κωνσταντινούπολη, όπου προσκλήθηκε, ως σοφός επιστήμονας, για να προσφέρει τις υπηρεσίες του στον αυτοκρατορικό οίκο. Εκεί εκτιμήθηκε ως σπουδαίος γιατρός αλλά και ως ενάρετος άνθρωπος. Για τη σταδιοδρομία του στη Βασιλεύουσα γράφει χαρακτηριστικά ο αδελφός του Γρηγόριος: «Φτάνοντας στην πρωτεύουσα, λαμβάνει θέση αμέσως στην πρώτη σειρά των γιατρών, χωρίς να χρειαστεί πολύ κόπο. Άρκεσε να δείξει την κατάρτισή του μονάχα, ή καλύτερα ένα σύντομο πρόλογο απ' αυτήν, και αμέσως συγκαταλέγεται ανάμεσα στους φίλους του βασιλέως και δέχεται τις πιο μεγάλες τιμές. Θέτει στη διάθεση της πολιτείας την τέχνη της φιλανθρωπίας χωρίς αμοιβή, επειδή είχε υπόψη ότι δεν βοηθά την πρόοδο της καλής φήμης μας τίποτε άλλο όσον η αρετή... Τον θεωρούσαν άξιον για την μεγάλη θέση που είχε και για μεγαλύτερη ακόμη μελλοντικά και οι ίδιοι οι Βασιλείς και οι αμέσως έπειτα από αυτούς άρχοντες... Είχε πολλά και μεγάλα πλεονεκτήματα αλλά θεωρούσε μεγαλύτερη τιμή να είναι και να λέγεται χριστιανός». Ο Γρηγόριος, ο μεγαλύτερος γιος της Νόννας, πήγε κατ' αρχάς να σπουδάσει στην Καισάρεια της Καππαδοκίας, όπου γνωρίστηκε με το Μ. Βασίλειο. Ύστερα πήγε στην Καισάρεια της Παλαιστίνης για σπουδές ιδίως στη Ρητορική. Από κει μετέβη κι αυτός στην Αλεξάνδρεια, όπου γνώρισε τον Πατριάρχη Αθανάσιο και τον μέγα ασκητή Αντώνιο. Αφού τελείωσε κι εκεί τις σπουδές του, αναχώρησε γύρω στο 350 για την πόλη της σοφίας, την Αθήνα,

προκειμένου να ολοκληρωθεί πνευματικά. Το θαλασσινό του ταξίδι απ' την Αλεξάνδρεια στον Πειραιά ήταν δραματικότατο και δεν το ξέχασε ποτέ. Εκείνες τις μέρες ο καιρός δεν ήταν κατάλληλος για ταξίδια. Επειδή όμως βρήκε αιγινήτικο πλοίο με πλήρωμα ελληνικό, αποφάσισε να ταξιδέψει για την Ελλάδα. Όταν όμως το πλοίο ξανοίχτηκε στο πέλαγος, το χτύπησε φοβερή, πρωτοφανής κακοκαιρία. Όλοι φοβήθηκαν ότι θα πνιγούν. Ο Γρηγόριος, όμως, φοβόταν περισσότερο το θάνατο της ψυχής του: μέχρι τότε δεν είχε βαπτισθεί και κινδύνευε να χαθεί αβάπτιστος. Οι περισσότεροι χριστιανοί στην εποχή του βαπτίζονταν σε μεγάλη ηλικία, εξ' αιτίας του μεγάλου σεβασμού που έτρεφαν στο μυστήριο του Βαπτίσματος, και συναισθανόμενοι την πνευματική ωριμότητα και την ευθύνη που έπρεπε να έχει ένας συνειδητός χριστιανός. Γι' αυτό ο Γρηγόριος παρακαλούσε το Θεό να του δώσει μικρή προθεσμία ζωής, προκειμένου να προφτάσει να βαπτισθεί. Μάλιστα υποσχέθηκε, αν τελικά σωζόταν, να γίνει ιερέας όπως επιθυμούσε κι η μητέρα του.

Να πως περιέγραψε την αναπάντεχη θαλασσινή του περιπέτεια: «Από μανιασμένους ανέμους αγριεμένο πέλαγος από την Αιγυπτιακή στην Αχαϊκή γη ταξιδεύοντας συνήντησα, ανατολικά του Ταύρου που μεγάλη φρίκη νιώθουν γι' αυτόν οι ναύτες... Εκεί εγώ είκοσι ολόκληρες νύχτες και ημέρες στου караβιού την πρύμνη πεσμένος τον ουράνιον Θεόν φώναζα με προσευχές. Αφροκοπούσε το κύμα επάνω στο πλοίο, με βουνά και σκοπέλους όμοιο από τη μια και την άλλη και πολύ έμπαινε στο κύτος. Χτυπιόνταν ξάρτια και πανιά και σφύριζε στους φλόκους ο άνεμος διαπεραστικά. Μαύρος απ' τα σύννεφα ο ουρανός και οι αστραπές τον καταφώτιζαν κι από βροντές δυνατές δονούνταν ολούθε. Τότε αφέθηκα στον Θεόν. Και ξέφυγα από την θάλασσα την αγριεμένη που γαλήνεψε με άγιες υποσχέσεις. ...εγώ έτρεμα, γιατί δεν είχε ακόμα η ψυχή μου δεχθεί το ουράνιο χάρισμα, όταν με το Βάπτισμα έλκεται στους ανθρώπους η Χάρις και η λάμψις του Αγίου Πνεύματος». Όταν αργότερα κι αφού σώθηκε, ο Γρηγόριος συνάντησε τους γονείς του και τους αφηγήθηκε τη μεγάλη του θαλασσινή περιπέτεια και τον κίνδυνο να πνιγεί, εκείνοι του εκμυστηρεύτηκαν πως προαισθάνθηκαν την αγωνία του. Ο Γρηγόριος γράφει σχετικά στον επιτάφιο Λόγο προς τον πατέρα του: «Κινδύνευα να χαθώ, άθλιος και αβάπτιστος μέσα

στα θανατηφόρα νερά, ενώ ποθούσα το πνευματικό νερό. Και γι' αυτό φώναζα, θερμοπαρακαλούσα...Αυτό ήταν που πάθαινα εγώ και που το υπέφεραν μαζί μου και οι γονείς μου, μετέχοντας στην αγωνία μου με φαντασία νυχτερινή. Και μου έστελναν τη βοήθειά τους απ' τη γη, καταπραΰνοντας με την προσευχή τους τα κύματα, όπως διαπιστώσαμε αργότερα συνδυάζοντας τις μέρες, όταν επέστρεψα». Ο Γρηγόριος στην Αθήνα παρέμεινε έξι χρόνια σπουδάζοντας με το φίλο του Βασίλειο. Σε ηλικία τριάντα ετών αναχώρησε για τη Ναζιανζό. Στο γυρισμό πέρασε απ' την Κωνσταντινούπολη, όπου συνάντησε τον αδελφό του Καισάριο, και αποφάσισαν να επιστρέψουν μαζί στην ιδιαίτερή τους πατρίδα, προς μεγάλη χαρά της μητέρας τους Νόννας. Η Νόννα βέβαια φρόντιζε, εν τω μεταξύ, να γίνει καλή νοικοκυρά η μοναχοκόρη της Γοργονία. Δεν την άφηνε ποτέ χωρίς δουλειά, αν και μονάκριβη. Της έμαθε να ζώνεται την ποδιά, να κεντά, να στολίζει το σπίτι, ώστε να την αντικαθιστά επαξίως σ' όλες τις δουλειές του σπιτιού. Με την πάροδο του χρόνου η Γοργονία έγινε πιστό αντίγραφο της μητέρας της: απλή, στολισμένη με σωφροσύνη, γυναίκα του σπιτιού σεμνή και ντροπαλή, σκληραγωγημένη από την προσπάθεια στους αγώνες του σπιτιού αλλά και στις πνευματικές ασκήσεις και στα έργα ιεραποστολής και φιλανθρωπίας. Απαραίτητο πλούτο για μια γυναίκα θεωρούσε η Γοργονία το θησαυρό των αρετών: «Ενώ γνώριζε τα πολλά και ποικίλα εξωτερικά στολίδια των γυναικών, δεν θεωρούσε τίποτε πολυτιμότερο απ' τον εσωτερικό στολισμό. Ένα ερώθημα της ήταν αγαπητό, το ερώθημα της αιδημοσύνης, και μία λευκότητα, η λευκότητα της εγκράτειας».

Τελικά η Γοργονία παντρεύεται νέο ηθικό και ενάρετο, τον Αλύπιο, και καθιστά το καινούριο της σπίτι «εντευκτήριο» των πιστών χριστιανών, τους οποίους «εδεξιούτο τη αιδοί και τοις κατά Θεόν διαβήμασιν...θύρα δε αυτής παντί ελθόντι ηνέωκτο. Έξω δε ουκ ηυλίζετο ξένος...οφθαλμός ην τυφλών, πους δε χωλών, μήτηρ δε ορφανών». Με τον τρόπο αυτό, προσθέτει ο αδελφός της Γρηγόριος, «όχι μόνο από γυναίκες αλλά κι από άνδρες πολύ δυνατούς ανεδείχθη πιο ανδρική...και στην φρόνιμη ένταση της ψαλμωδίας και στη μελέτη των θεϊκών λόγων και στην κλίση των σκελετωμένων γονάτων, που φαίνονται σαν κολλημένα στο έδαφος, και στο δάκρυ που καθαρίζει την ακαθαρσία με συντριβή της

καρδιάς και πνεύμα ταπεινό και στην προσευχή που μεταφέρει στα άνω και σε νου σταθερό και μεταρσιωμένο. Σ' όλα αυτά ή σε κάτι απ' αυτά, ποιος άνδρας ή γυναίκα μπορεί να καυχηθεί ότι την έχει ξεπεράσει;». Όταν ο Γρηγόριος επέστρεψε στη Ναζιανζό απ' τις σπουδές του, αμέσως βαπτίστηκε και αποσύρθηκε στην έρημο, σ' ένα ωραιότατο οικογενειακό κτήμα του φίλου του Βασιλείου, κοντά στον Ίρι ποταμό, όπου μόναζε ο Βασίλειος. Εκεί έμειναν και οι δυο αρκετό χρόνο ως συνασκητές για βαθύτερη μελέτη των Γραφών και πνευματική κατάρτιση. Όμως, επειδή ο πατέρας του, επίσκοπος Ναζιανζού, είχε ήδη φτάσει σε γεροντική ηλικία και παράλληλα με πολύ κόπο αντιμετώπιζε λεπτά θεολογικά θέματα, που τάραζαν τότε την Εκκλησία εξ' αιτίας των αιρέσεων, είχε ανάγκη από έναν ικανό βοηθό του τύπου του γιου του Γρηγορίου. Έτσι, και λόγω της επιθυμίας των γονιών του και λόγω της πρότερης υπόσχεσής του, ο Γρηγόριος γίνεται ιερέας, απολογούμενος γι' αυτή του την απόφαση στον Λόγο του για τη «φυγή» του στον Πόντο με τα παρακάτω λόγια: «Βέβαια, είμαι προσκεκλημένος εκεί ήδη από τη νεότητά μου, για να πω κάτι το οποίο αγνοούν οι περισσότεροι, και έχω προοριστεί για το Θεό ήδη από την κοιλιά της μητέρας μου και έχω δοθεί ως δώρο σ' αυτόν από υπόσχεση-πόθο της μητέρας μου, και έπειτα γι' αυτό έχω βεβαιωθεί από τους κινδύνους, τους οποίους πέρασα. Κι ο πόθος μου αυξήθηκε μ' αυτά και στερεώθηκε η απόφασή μου να αφιερώσω τα πάντα σε Εκείνον, ο οποίος με εξέλεξε και με έσωσε. Περιουσία, αξιώματα, καλοπέραση, όλα αυτά δηλαδή τα οποία μία μόνο χαρά μου προσέφεραν, το ότι τα περιφρόνησα και προτίμησα αντί γι' αυτά το Χριστό.

«Υποχωρώντας» λοιπόν ο Γρηγόριος στις παρακλήσεις του πατέρα του αλλά και «εις την επιθυμίαν των Ναζιανζηνών», δέχθηκε την ιερατική κλίση, χειροτονούμενος διάκονος και πρεσβύτερος πιθανώς κατά τα τέλη του 361 ή 362μ.Χ. : Η σκηνή που εκτυλίχτηκε στην εκκλησία είναι πραγματικά μοναδική στην Εκκλησιαστική Ιστορία: Επίσκοπος πατέρας να χειροτονεί το γιό του σε διάκονο και την επομένη σε πρεσβύτερο! Κατά τη χειροτονία ο πατέρας συγκινήθηκε πολύ και «καυχώμενος εν Κυρίω» είπε προς το πλήθος των εκκλησιαζόμενων πιστών: «Εγώ ο ίδιος σήκωσα ναό στο Θεό κι έδωσα ιερέα τον Γρηγόριο, που τον καταυγάζει η αγία Τριάδα, της αλήθειας κήρυκα μεγαλόφωνο, ποιμένα του λαού νέο, της μιας και της άλλης σοφίας κορυφαίο. Παιδί μου, στ' άλλα άμποτε να γίνεις

ανώτερος από τον πατέρα σου και στην πραότητα ισάξιος. Παραπάνω να ζητήσω δεν είναι σωστό. Είθε να φτάσεις σε βαθιά γηρατειά, παίρνοντας ως οδηγό σου, ευνοημένη, εμένα». Ως ιερέας ο Γρηγόριος βοήθησε πολύ τον πατέρα του στα επισκοπικά του καθήκοντα για ένα διάστημα. Όμως επειδή αγαπούσε την έρημο, αποχώρησε και πάλι στον Πόντο με το φίλο του Βασίλειο. Ωστόσο, ο γέρο-επίσκοπος πατέρας του δεν μπορούσε να υπομένει τη μόνωση και τις πολλές ευθύνες. Γι' αυτό έστειλε πολλές παρακλητικές επιστολές προς το Γρηγόριο, στις οποίες του ζητούσε να επανέλθει. Αυτός επέστρεψε στη Ναζιανζό, γιατί θεώρησε την παρακοή ενοχή. Από τότε έμεινε κοντά στον πατέρα του κι έγινε το δεξί του χέρι στις υποθέσεις της επισκοπής.

Όλο το βάρος των εργασιών σχεδόν έπεσε στους ώμους του επί μια δεκαετία: διοίκηση, έργα ευποιίας, κήρυγμα για το οποίο ήταν ο πλέον κατάλληλος. Ο φίλος του Βασίλειος είχε γίνει ήδη επίσκοπος Καισαρείας και το Γρηγόριο τον επέλεξε ως επίσκοπο Σασίμων, μικρού και άνυδρου χωριού αλλά, ταυτόχρονα και θορυβώδους. Ο Γρηγόριος στην αρχή δεν ήθελε ν' αναλάβει μια τέτοια ευθύνη, αλλά τελικά υπέκυψε στην πίεση του Βασιλείου, όπως και στις υποδείξεις και στην επιθυμία του πατέρα του. Και το έτος 372μ.Χ., λίγο πριν το Πάσχα, χειροτονήθηκε επίσκοπος Σασίμων. Ο Γρηγόριος στο Ποίημά του ΙΑ' «περί τον εαυτό βίον» μας πληροφορεί, με τρόπο ποιητικό και αισθαντικό, για την ικεσία του πατέρα του: « Πρώτα ο πατέρας αρχίζει τον αγώνα να με εγκαταστήσει στα Σάσιμα... Απλώνοντας τα χέρια του και την γενειάδα αυτήν μου αγγίζοντας, τι λόγια ήταν αυτά που μου έλεγε; Παρακαλούσε, ω από τους γιους αγαπητότατε, ο πατέρας τον νέο, πατέρας γέροντας, τον υπηρέτη ο κύριος από φύση και διπλό νόμο. Χρυσάφι δεν ζητώ, γιε μου, πετράδι ή ασήμι, ούτε παχιά χωράφια, κι όσα τρυφή φέρνουν. Δίπλα στον Ααρών και στον Σαμουήλ να σε θρονιάσω ποθώ, παραστεκόμενο του Θεού μου τιμημένο. Την ποιμενική φλογέρα μέσα στα χέρια σου έβαλα εγώ ο Γρηγόριος και συ, παιδί μου, με γνώση να την παίζεις και ν' ανοίξεις σ' όλους τις θύρες της ζωής. Κι άμποτε στον τάφο του πατέρα σου να μεις γεμάτος χρόνια». Ο τελευταίος αδελφός του Γρηγορίου, ο Καισάριος, «τεκέων πύματος», «ήταν έξοχος στους λόγους, υπέροχος στα βασιλικά ανάκτορα, αστραπή που έλαμπε ως τα πέρατα της γης». Στην Κωνσταντινούπολη που ήταν τότε «η προκαθεζομένη

πόλις της Ευρώπης» του πρότειναν δημόσια αξιώματα, γάμο με κοπέλα πρώτης σειράς της πόλεως και το να γίνει μέλος της Συγκλήτου. Ο Γρηγόριος γράφει για τον αγαπημένο του αδελφό Καισάριο: «Έλαμπες σαν αστέρι φωτεινό, τιμημένο πρόσωπο, είχες τα πρωτεία στη σοφία και στην αξιαγάπητη συμπεριφορά, και γύρω σου πολλούς δυνατούς και αγαπητούς συντρόφους. Σε πολλούς βρήκες θεραπεία στο σώμα τους από βασανιστικές ασθένειες και σ' άλλους πάλι βρήκες κατάλυση της φτώχειας τους, πράξη θαυμασία». Ο Καισάριος, έξοχος για την ομορφιά του, τη σοφία και τη φιλία του με το βυζαντινό αυτοκράτορα, διατήρησε τη θέση του ως γιατρός της αυλής και μετά την ενθρόνιση του Ιουλιανού του Παραβάτη, το έτος 361μ.Χ. Βέβαια, δεν υπέκυψε στις πιέσεις του να απαρνηθεί το Χριστιανισμό και παραιτήθηκε απ' τη θέση του, παρ' ότι ο Ιουλιανός τον ήθελε ως γιατρό στο Παλάτι. Ο Καισάριος επέστρεψε στην οικογένειά του και η σθεναρή του στάση χαροποίησε πολύ τους γονείς και τα αδέρφια του. Ύστερα όμως απ' το θάνατο του Ιουλιανού το 362μ.Χ. επανήλθε στην Κωνσταντινούπολη και επί αυτοκράτορος Ουάλεντος και Ουαλεντινιανού(364-378μ.Χ.) διορίστηκε «επιμελητής των θησαυρών και ταμίας των δημοσίων χρημάτων» στη Νίκαια της Βιθυνίας. Εκεί, κατά το έτος 368μ.Χ., συνέβη ισχυρότατος καταστρεπτικός σεισμός απ' τον οποίο ο Καισάριος σώθηκε ως εκ θαύματος. Τότε, και με αφορμή αυτή τη δύσκολη στιγμή της ζωής του, αποφάσισε άγαμος να εισέλθει στον κλήρο, όπως επιθυμούσε και ο αδελφός του Γρηγόριος. Δυστυχώς, όμως, δεν πρόφτασε να πραγματοποιήσει τον πόθο του γιατί τον πρόλαβε ο θάνατος. Πέθανε νέος σε ηλικία 37 ετών. Ως κεραυνός εν αιθρία έφτασε στην οικογένειά του η θλιβερή είδηση. Κι ο Γρηγόριος, εκφράζοντας τα συναισθήματά του στην δύσκολη αυτή περίπτωση, έγραψε: «Ξέφυγες των τρομακτικών σεισμών τη βαρυστένακτη απειλή, όταν έγινε χώμα η πόλις της Νικαίας. Άφησες τη ζωή σου στην οδυνηρή αρρώστια. Ω νιάτα φρόνιμα, ω σοφία, πανέμορφε Καισάριε!» Το λείψανο του Καισαρίου μεταφέρθηκε από τη Νίκαια της Βιθυνίας στην Αριανζό για να ταφεί στον λαξευμένο οικογενειακό τάφο, που ανέμενε να δεχτεί πρώτους τους ηλικιωμένους γονείς του αδικοχαμένου νέου. Δυστυχώς λίγο αργότερα και η Γοργονία, η μοναχοκόρη της οικογένειας, ασθενεί σοβαρά και βασανιστικά. Παρά τις προσπάθειες για θεραπεία της ο Γρηγόριος μας πληροφορεί πως: «υπέφερε στο σώμα και πονούσε

διαρκώς, η ασθένειά της ήταν απ' τις πιο ασυνήθιστες και αλλόκοτες. Ξαφνικά πύρωμα σ' όλο το σώμα της σαν από κοχλασμό και βράσιμο του αίματος, έπειτα πάγωμά του και νάρκωση, απίστευτο χλώμιασμα και παράλυση του νου και του σώματος. Κι αυτό όχι ύστερα από μακρά διαστήματα, αλλά κάποτε με αδιάκοπη συνέχεια. Δεν πιστεύαμε ότι ήταν ανθρώπινο το κακό και δεν έφταναν οι τέχνες των γιατρών που με πολύ επιμέλεια σκέφτονταν για τη φύση της ασθένειάς της, και καθένας ιδιαίτερα αλλά και όλοι μαζί από κοινού». Παρά τη σοβαρή της αρρώστια, η Γοργονία «ασκούνταν» σκληρά. Ο αδελφός της Γρηγόριος μας μεταφέρει, έκθαμβος, τις ευσεβείς και καταπονητικές ενασχολήσεις της: «Ω νύκτες χωρίς ύπνο, ω ψαλμωδία και ορθοστασία που άρχιζε πρωί και στο πρωί κατάληγε...Ω πηγές των δακρύων που σπέρνονται στη θλίψη για τον θερισμό της χαράς. Ω βοή νυκτερινή που περνά τα νέφη και φθάνει στον ουρανό. Ω φλόγα ψυχής που νικά το φόβο των νυκτερινών σκυλιών από την επιθυμία της προσευχής, που νικά το ψύχος, τη βροχή, τις βροντές, το χαλάζι, το ακατάλληλο της ώρας. Ω γυναικεία φύση που νίκησες την ανδρική για τον κοινό αγώνα της σωτηρίας και που έδειξες τον άνδρα και τη γυναίκα να διαφέρουν κατά το σώμα μόνο, όχι και κατά την ψυχή». Σ' αυτή τη ζωή που... «Τίποτε δεν μένει το ίδιο, ρέει με τον καιρό κι αλλάζει. Παύει η νύχτα την ημέρα μα και η μέρα την νυχτιά. Την χαρά διακόπτει η λύπη κι η χαρά τη συμφορά», η μητέρα του Γρηγορίου Νόννα αναδείχτηκε πονεμένη, υπομονετική και γενναία μέσα στις καταιγίδες και τρικυμίες των θλίψεων. Μέσα σε λίγο χρόνο, στο μικρό διάστημα των ετών 369-370μ.Χ., της άρπαξε ο θάνατος τα δυο μικρότερα παιδιά της, πριν κλείσουν τα σαράντα. Η Γοργονία μάλιστα ήταν ήδη μητέρα έξι παιδιών τη στιγμή του θανάτους της. Μετά από λίγους μήνες πέθανε ξαφνικά κι ο σύζυγός της Αλύπιος. Τα έξι εγγόνια της Νόννας, ορφανά από μάννα και πατέρα, εμψυχώνονταν απ' την παρουσία της γιαγιάς τους που στεκόταν ακατάβλητη στους αλληλοδιαδοχούς θανάτους των παιδιών της. Έτσι την έβλεπε να «μάχεται» στη ζωή της ο γιος της Γρηγόριος και την χαρακτήρισε «καρτερικωτάτην ούσαν γυναικών και ανδρικωτάτην». Ο ίδιος για τις πολλές δοκιμασίες της και την υπομονή της έγραψε: «Το πιο αξιοθαύμαστο απ' όλα αυτά είναι ότι ποτέ δεν έκανε την παραμικρή παραχώρηση στο σωματικό πόνο...ώστε ν' αφήσει κάποτε κραυγή γοερή πριν απ' την ευχαριστία

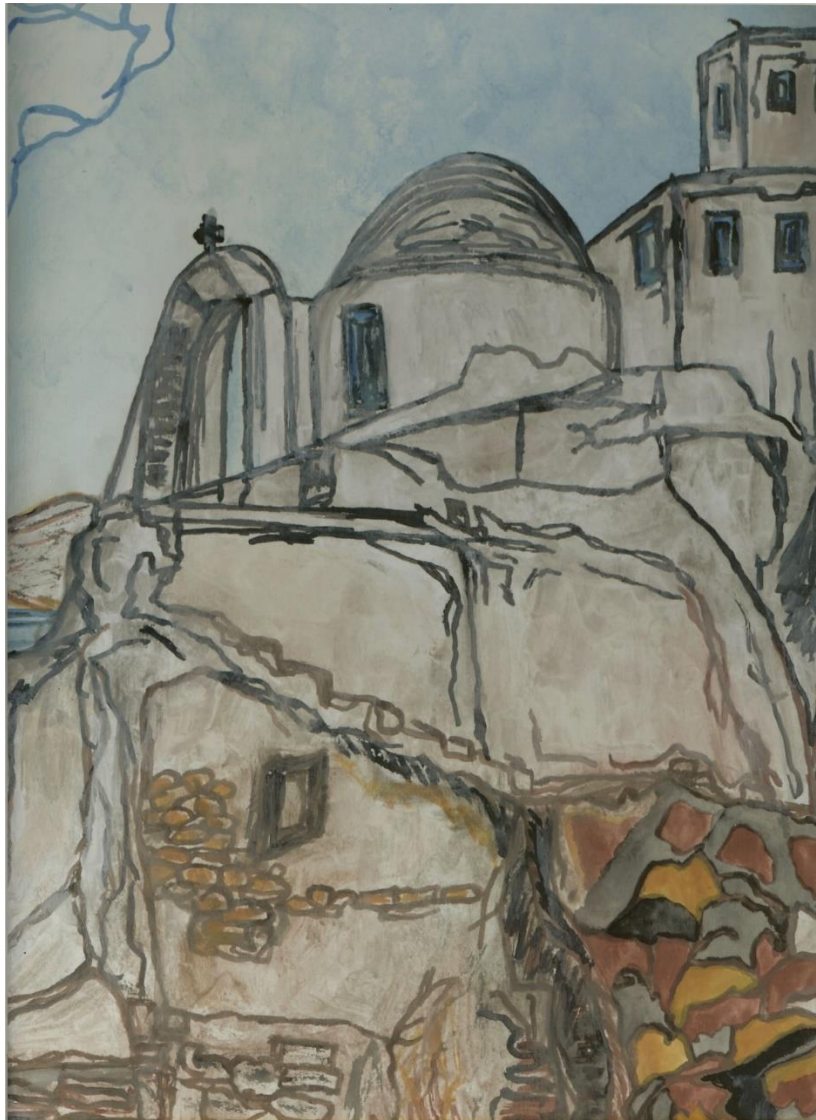
ή ν' αφήσει να κυλήσει δάκρυ από τα βλέφαρά της που είχαν μυστικά σφραγιστεί, ώστε να κρατήσει πολύ πένθιμη στάση, μολονότι συχνά την βρήκαν πολλές θλίψεις, ακόμη και σε λαμπρές ημέρες. Γιατί είναι γνώρισμα ψυχής θεοφιλούς το να υποτάσσει στα θεία καθετί το ανθρώπινο». Η κατοπινή ασθένεια του γηραιού πατέρα του Γρηγορίου, ο οποίος αναδείχτηκε πραγματικά βιβλική μορφή, αφού για 45 συνεχή έτη υπηρετούσε εκατόχρονος πια την εκκλησία, βασάνισε όλη την οικογένεια.

Ο Γρηγόριος λοιπόν μας πληροφορεί σχετικά: «Ήταν άρρωστος και υπέφερε σωματικά...Υπέφερε και ήταν εποχή της αγίας και πανένδοξου γιορτής του Πάσχα, της βασίλισσας ημέρας των ημερών...Αυτή την εποχή συνέπεσε η ασθένειά του και ήταν η εξής με δυο λόγια: Έως μέσα στα βάθη του τον έκαιε πυρετός δυνατός, τον άφηναν οι δυνάμεις του, από τα φαγητά είχε εμποδιστεί, είχε χάσει τον ύπνο του, είχε καταληφθεί από δυσφορία, τον συγκλόνιζαν οι σπασμοί. Το στόμα του ολόκληρο μέσα, στα πλάγια και στην υπερώα(ουρανίσκο) είχε γεμίσει με τόσο πολλά εξανθήματα, που του δημιουργούσαν τόση πίκρα και επέμεναν τόσο πολύ, ώστε μήτε το νερό δεν ήταν εύκολο να περάσει χωρίς κίνδυνο. Η τέχνη των γιατρών δεν έφερε αποτέλεσμα ούτε οι προσευχές των δικών του, που δεν έπαυσαν να παρακαλούν, ούτε κάθε είδος θεραπείας που χρησιμοποιούσαν. Αυτή ήταν η κατάστασή του, ανέπνεε κοφτά και απελπισμένα, δεν είχε συναίσθηση των γύρω του, είχε παραδοθεί στο θάνατο ολόκληρος». Ο Γρηγόριος, επίσκοπος Ναζιανζού, πέθανε το έτος 374μ.Χ. Ο γιος του Γρηγόριος, παρηγορώντας την πονεμένη του μητέρα, της απηύθυνε, φιλοσοφημένα και τρυφερά, και με πολύ σεβασμό και αγάπη, τα παρακάτω λόγια: «Δεν είναι, μητέρα μου, ίδια η φύση του Θεού και των ανθρώπων ή μάλλον των θείων και επιγείων. Σ' εκείνα το αμετάβλητο και η αθανασία του ίδιου του είναι και όσα ανήκουν στο είναι. Επειδή τα πάγια πηγαίνουν με τα πάγια. Πως είναι τώρα τα δικά μας; Ρέουν και φθείρονται και παίρνουν κάθε τόσο διαφορετικές μεταβολές...Ο θάνατος προσφέροντας απαλλαγή από τα εδώ δεινά και μεταθέτοντας συχνά στην άνω ζωή, δεν γνωρίζω εάν θάνατος είναι με το αληθινό του όνομα και δεν είναι κατ' όνομα μόνο φοβερός, όχι όμως και στην πραγματικότητα. Και ότι παθαίνουμε είναι σχεδόν ένα παράλογο πάθος. Φοβόμαστε όσα δεν

είναι φοβερά και αυτά που είναι άξια φόβου τα δεχόμαστε ως προτιμότερα. Η ζωή είναι μία, να αποβλέπεις προς τη ζωή. Κι ο θάνατος ένας, η αμαρτία, επειδή είναι ο όλεθρος της ψυχής. Τα άλλα, για τα οποία μεγαλοφρονούν μερικοί, είναι όνειρα που τα βλέπουμε να περιπαίζουν την πραγματικότητα και απατηλές φαντασίες της ψυχής. Εάν είναι αυτή η κατάστασή μας μητέρα, ούτε για τη ζωή θα μεγαλοφρονήσουμε ούτε για το θάνατο θα λυπηθούμε υπερβολικά. Τι φοβερό θα πάθουμε, αν μεταβαίνουμε από δω στην αληθινή ζωή και αν, απαλλαγμένοι απ' τις μεταστροφές, τους ιλίγγους, τους κόρους, την αισχρή φορολογία, βρεθούμε με όσα είναι σταθερά και δεν ρέουν, μικρά φώτα εμείς χορεύοντας γύρω απ' το μέγα φως;». Αργότερα, όταν αρρώστησε βαριά και η Νόννα, ο Γρηγόριος αφηγείται κι αυτή τη δύσκολη κατάσταση: «...την έκαναν να υποφέρει πολλά πράγματα και το βαρύτερο όλων ήταν η ατροφία, δηλαδή η τέλεια εξάντληση και καταβολή δυνάμεων, ώστε να μη δέχεται καμιά τροφή, απ' την οποία κινδύνευε πολλές μέρες και δεν εύρισκε φάρμακο του κακού κανένα. Πώς λοιπόν την τρέφει ο Θεός; Δεν έβρεξε βέβαια μάννα, όπως παλιότερα στον Ισραήλ, ούτε έσπασε την πέτρα για να πηγάσει νερό στον διψασμένο λαό. Ούτε της έδωσε κόρακας φαγητό, όπως στον προφήτη Ηλία. Ούτε την χόρτασε με προφήτη μετέωρο (Δανιήλ, Βήλ και Δράκων 33), όπως τον Δανιήλ, που τον είχε πιάσει στο λάκκο προηγουμένως φοβερή πείνα. Με ποιο τρόπο λοιπόν την έθρεψε ο Θεός; Της φάνηκε ότι εγώ, ο φίλτατός της, (ακόμη και στο όνειρό της κανένα άλλο δεν προτιμούσε από μένα) την επισκέφθηκα βιαστικά εν καιρώ νυκτός με πανέρι και ψωμιά εξαιρετικά και, αφού τα ευλόγησα και τα σφράγισα, όπως συνήθιζα, της έδωσα να φάει, να πάρει δύναμη και ν' αναρρώσει. Το όνειρο της νύχτας έγινε πραγματικότητα. Έπειτα από αυτό συνέρχεται και δημιουργούνται οι καλύτερες ελπίδες. Πρόκειται για ολοφάνερο σημείο. Όταν με τον ερχομό της μέρας εισήλθα στο δωμάτιό της, με την πρώτη ματιά την είδα πιο εύθυμη απ' ότι άλλοτε. Την ρώτησα έπειτα πως πέρασε τη νύκτα, τι ήθελε να της κάνω και τα συνηθισμένα. Εσύ μου έδωσες φαγητό, είπε, παιδί μου, με προθυμία και αγάπη πολλή και τώρα με ρωτάς πως αισθάνομαι; Πολύ καλά και πολύ ήσυχα. Συνάμα μου έκαναν νεύμα οι θεραπεύτριες να μην της φέρω αντίρρηση, μη λυπηθεί και καταβληθεί όταν μάθει την αλήθεια». Ο Γρηγόριος, ως στοργικός γιος, γηροκόμησε τη μητέρα του όσο μπορούσε καλύτερα. Ο ίδιος,

καυχώμενος εν Κυρίω, γράφει: «...εστήριζον εκ παντός σθένους. Εχειραγώγουν, ως εμαυτώ δεξιόν θείναι το γήρας, γήρας ιλεούμενος. Θερίζομεν γαρ οία περ και σπείρομεν». Κατά την αντίληψή του, το καθήκον προς τους γέροντες γονείς ήταν ιερό: «Αυτούς εγώ γηροκομούσα και τους περιποιούμουν στα παθήματά τους και οι ελπίδες γλύκαιναν την ψυχή μου ότι κάτι άριστο εκτελώ και εκπληρώνω ένα φυσικό χρέος». Μάλιστα για το ίδιο ζήτημα, ο Μ. Βασίλειος, επιστήθιος φίλος του Γρηγορίου, προβάλλει ένα εύγλωττο παράδειγμα απ' τη ζωή των πουλιών: «Εκείνο που κάνουν οι πελαργοί, δεν απέχει πολύ από τη λογική σκέψη...Η πρόνοια που λαμβάνουν οι πελαργοί για όσους απ' αυτούς γηράζουν, είναι αρκετή να κάνει τα παιδιά μας να αγαπούν και να φροντίζουν τους γονείς τους, εάν την προσέξουν. Διότι, εξάπαντος, δεν είναι κανείς τόσο ελλιπής στη φρόνηση, ώστε να μη θεωρεί άξιο αισχύνης το ότι υστερεί κατά την αρετή και από αυτά τα αλογώτατα πτηνά. Οι πελαργοί, λοιπόν, όταν λόγω του γήρατος πέσουν τα φτερά του πατέρα τους στέκονται γύρω του και τον ζεσταίνουν με τα δικά τους φτερά, του φέρνουν άφθονη τροφή, και τον βοηθούν κατά το δυνατόν στο πέταγμα, ανακουφίζοντάς τον ελαφρά και υποστηρίζοντάς τον με τα φτερά τους. Και τόσο πολύ είναι αυτό γνωστό σε όλους, ώστε την ανταπόδοση των ευεργεσιών την ονομάζουν αντιπελάργηση». Τα έξι πεντάρφανα εγγόνια της Νόννας, ο Αλύπιος ο νεώτερος, η Αλυπιανή, η Ευγενία, η Νόννα, ο Φιλτάτιος ο Νεώτερος και ο Γρηγόριος ο Νεώτερος αναζητούσαν και έβρισκαν στη γιαγιά τους πνευματική ασφάλεια, ηθική υποστήριξη και σοφή συμβουλή: έτρεχαν με λαχτάρα και προσδοκία απ' το σπίτι τους στο αρχοντικό της γηραιάς Νόννας για να την ακούσουν, να της αναφέρουν θέματα και ζητήματα, να της ανοίξουν την καρδιά τους. Όταν η πολύτιμη, γι' αυτά, Νόννα πέθανε, ο γιος της Γρηγόριος την ύμνησε όπως της άξιζε: «Αστραφτερός, ολοφώτεινος άγγελος σε άρπαξε, Νόννα, εκεί που προσευχόσουν με καθαρό σώμα και πνεύμα. Την ψυχή την άρπαξε από σένα κι άφησε το σώμα στο ναό. Η Τριάδα που ποθούσες, το ενιαίο φως, το κοινό σέβασμα, από τον μεγάλο ναό σ' άρπαξε, Νόννα, στον ουρανό, ενώ προσευχόσουν....Πέτυχες τέλος καθαρότερο από τη ζωή σου». Μετά το θάνατο των γονέων του, ο Γρηγόριος απομονώθηκε στο οικογενειακό του κτήμα όπου είχε γεννηθεί πριν από 62 χρόνια. Εκεί και πέθανε γύρω στο 391μ.Χ. Όλη η οικογένειά του τάφηκε σε τρία μνήματα κατά ζεύγη: οι δυο

Γρηγόριοι, πατέρας και γιος, σ' ένα τάφο ως αρχιερείς. (Ο πατέρας επίσκοπος Ναζιανζού και ο γιος αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως και πρόεδρος της Β' Οικουμενικής Συνόδου στην Κωνσταντινούπολη). Στον άλλο τάφο τάφηκαν ο Καισάριος και η Νόννα και σε ξεχωριστό τάφο η Γοργονία με το σύζυγό της Αλύπιο. Ο Γρηγόριος μας δίνει τις σχετικές πληροφορίες για το θάνατο και τον ενταφιασμό όλων των μελών της οικογένειάς του στο ποίημά του με τίτλο: «Εις τους τάφους όλων μας»: «Η πέτρα είμαι που τον πατέρα και τον γιο τους δοξασμένους σκεπάζω Γρηγορίους, μια πέτρα, ίσες δόξες, ιερείς και τους δύο. Κι εγώ την ευγενική δέχθηκα Νόννα με τον μεγάλο σε δόξα γιο της Καισάριο. Έτσι μοιράστηκαν τάφους και γιους».

Γ) Ανθούσα και Ιωάννης ο Χρυσόστομος

Η μητέρα του Ιωάννου του Χρυσοστόμου Ανθούσα καταγόταν από πλούσια και ευγενική οικογένεια της Αντιόχειας. Όμως δεν θεωρούσε τα υλικά αγαθά και την αριστοκρατική καταγωγή της πηγή χαράς και ευτυχίας όπως οι περισσότεροι συμπατριώτες της Αντιοχείς, αλλά τη χριστιανική ευσέβεια και την εσωτερική ειρήνη. Την Ανθούσα διαλέγει για γυναίκα του ο Σεκούνδος, χριστιανός κι αυτός και ενεργό μέλος της εκκλησίας της Αντιόχειας και καταγόμενος, όπως και η ίδια, από πλούσια και επιφανή οικογένεια. Είχε αναδειχθεί ανώτερος αξιωματικός στη Συρία και «διέπρεψεν ευγενώς παρά τη τάξει του Στρατηλάτου της Συρίας» και ακόμη «διέπρεψεν εν τοις ανωτάτοις αξιωματικοίς του κατά την Ανατολήν στρατού». Σύμφωνα με λατινική βιογραφία ο Σεκούνδος ήταν «magister militum Syriae», δηλαδή άρχοντας, διοικητής των στρατιωτών της Συρίας. Δυστυχώς ο Σεκούνδος πέθανε πολύ νωρίς, όταν ο γιος του Ιωάννης ήταν ακόμη βρέφος μηνών. Οι συγγενείς και ο περίγυρος της Ανθούσας, λίγο καιρό μετά το θάνατο του συζύγου της, την παρότρυναν να συνάψει δεύτερο γάμο ως λύση του δράματος που βίωνε, μιας και βρισκόταν ακόμη σε πολύ νεαρή ηλικία (20 ετών) και είχε ανάγκη συντρόφου η ίδια, το παιδί της χρειαζόταν προστάτη αλλά και η μεγάλη της περιουσία σωστή διαχείριση. Πολλοί άντρες, αντάξιοι του Σεκούνδου, τη ζήτησαν σε γάμο, για τα προσόντα της, την ευγένεια του χαρακτήρα της, τα νειάτα της, αλλά κυρίως για την περιουσία της. Η Ανθούσα, ως νεαρή και πλούσια χήρα, απ' την άλλη μεριά, αντιμετώπιζε πολλά προβλήματα, ιδιωτικά και δημόσια. Καθημερινά κινδύνευε από ποικίλους πειρασμούς, γιατί «όπως μια ατείχιστη πόλη βρίσκεται στη διάθεση όλων εκείνων που επιθυμούν να τη διαρπάσουν, έτσι και η κόρη που χηρεύει έχει πολλούς ολόγυρα εκείνους που την επιβουλεύονται, κι όχι μόνον όσους εποφθαλμιούν τα χρήματά της αλλά και αυτούς που επιδιώκουν να παραβιάσουν τη σωφροσύνη της» αναφέρει χαρακτηριστικά ο γιος της Ιωάννης ο Χρυσόστομος στο «Λόγος εις νεωτέραν χηρέυσασαν», παράγραφος 2. (Απαντα των αγίων Πατέρων, Τόμ.8, σελ.72).

Παρ' όλα αυτά η Ανθούσα στήριζε στην πίστη τις ελπίδες της και αγωνιζόταν προσευχόμενη. Γι' αυτό και άντεχε και νικούσε στον αγώνα της ζωής της. Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος αναφέρει

χαρακτηριστικά: «Το γυναικείο φύλο έχει κάποια κλίση προς την ευσυγκινησία. Όταν όμως προστεθεί και η νεότητα και η πρόωρη χηρεία και η απειρία της ζωής και μέγα πλήθος φροντίδων και η διαβίωση, καθ' όλη την προηγούμενη ζωή μέσα στην καλοπέραση, στη χαρά και στον πλούτο, τότε τα δεινά πολλαπλασιάζονται. Και εάν όποια δέχτηκε το κτύπημα δε λάβει βοήθεια απ' τον ουρανό, η πρώτη σκέψη θα μπορέσει να τη συντρίψει». Η νεαρή μητέρα και χήρα Ανθούσα απ' την αρχή μερίμνησε για τη χριστιανική ανατροφή του παιδιού της. Απ' την τρυφερή του ηλικία διέπλασε το χαρακτήρα του. Έτσι η περαιτέρω διαπαιδαγώγησή του ήταν ευκολότερη, αφού μπορούσε από νωρίς να εισαγάγει τον Ιωάννη στην ευλάβεια, στη φιλοσοφία και στην απόκτηση της αρετής. Βέβαια, στη διαμόρφωση του Ιωάννη συντέλεσε και η εκ πατρός θεία του, διάκονος Σαβιανή. Ο ίδιος ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, στη μετέπειτα διδασκαλία του ως ενηλίκου ποιμένα, προτρέπει τους γονείς να συνδέουν τα παιδιά τους από μικρή ηλικία με το γραπτό και προφορικό χριστιανικό λόγο και τη μελέτη των Αγίων Γραφών. Τους συμβουλεύει, από την πείρα του χαρακτηριστικά: «Δώμεν αυτοίς υπόδειγμα, εκ πρώτης ηλικίας τη των Γραφών αναγνώσει ποιούντες αυτούς ενσχολάζειν». Και ο μεγάλος μας ιστορικός Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος σημειώνει: «Ουδείς ουδεπώποτε των χριστιανών ρητόρων δεν ενεπνεύσθη τοσούτον υπό του πνεύματος της Αγίας Γραφής, ουδ' εχρωματίσθη ούτως ειπείν τοσούτον υπό των ακτίνων αυτοίς». Η Ανθούσα, νεαρή και ενάρετη χήρα, ήταν παράδειγμα σωφροσύνης, αγνότητας και καθαρότητας βίου. Το πνεύμα του κόσμου και οι κοσμικές συγκεντρώσεις δεν την είλκυαν. Η ενδυμασία, οι λόγοι της και η εν γένει συμπεριφορά της, όλα μιλούσαν για την ξεχωριστή της φύση: ήταν η όντως χήρα, την οποία θαύμαζαν χριστιανοί και ειδωλολάτρες. Αυθόρμητα την επαίνεσε για την αρετή της και ο μεγάλος ρητοροδιδάσκαλος Λιβάνιος, όταν πληροφορήθηκε ποια ήταν η Ανθούσα. Το τι είπε με φωνή δυνατή, απευθυνόμενος στο εθνικό-ειδωλολατρικό ακροατήριο, μας το διέσωσε ο γιος της Ιωάννης: «Εγώ ποτέ νέος έτι ων, τον σοφιστήν τον εμόν (πάντων δε ανδρών δεισιδαιμονέστερος εκείνος ην) οίδα επί πολλών την μητέρα την εμήν θαυμάζοντα. Των γαρ παρακαθημένων αυτώ πυνθανόμενος, οία είωθε, τις είην εγώ, και τινός ειπόντος, ότι χήρας γυναικός, εμάνθανε παρ' εμού την τε ηλικίαν της μητρός και της

χρησίας τον χρόνον... Ως δε είπον, ότι ετών τεσσαράκοντα γεγонуία είκοσιν έχειν λοιπόν, εξ' ου τον πατέρα απέβαλε τον εμόν, εξεπλάγη, και ανεβόησε μέγα, και προς τους παρόντας ιδών: Βαβαί, έφη, οίαι παρά Χριστιανοίς γυναικές εισιν... Τοσούτου ου παρ' ημίν μόνον, αλλά και παρά τοις έξωθεν το πράγμα απολαύει του θαύματος και του επαίνου». Η πόλη της καταγωγής και διαμονής της Ανθούσας και του γιου της Ιωάννη, η Αντιόχεια, ήταν προσφιλής στο χριστιανικό κόσμο γιατί σ' αυτή ονομάστηκαν για πρώτη φορά οι μαθητές του Χριστού Χριστιανοί: «Εγένετο...χρηματίσαι πρώτον εν Αντιοχεία τους μαθητάς Χριστιανούς» μας εξιστορεί ο ιερός ευαγγελιστής Λουκάς. «Ήτο πόλις τοσαύτη και δήμος εις είκοσι εκτεινόμενος μυριάδας» μας πληροφορεί ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος. Και ο εθνικός μας ιστορικός Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος συνεχίζει: «Πόλις έχουσα μεν 200.000 κατοίκων χριστιανών, ιουδαίων, ειδωλολατρών, ομιλούντων όλων την ελληνικήν γλώσσαν, ακμάζουσα δε δια τας σχολάς και την εμπορίαν και τέχνην, ελογίζετο επί τη ευφυΐα και τη ζωηρότητι του δήμου αυτής ως άλλη τις κατά την Ανατολήν πόλις των Αθηνών». Αυτή λοιπόν η «κοσμούπολη», που είχε 600.000 κατοίκους μαζί με τους δούλους, ήταν πλούσια σε υλικούς θησαυρούς, αγαθά και έκλυση ηθών. Θέατρα και πεισματικοί αγώνες ιπποδρόμου, συμπόσια και μέθυες, χοροί και άσματα σειρήνια ήταν καθημερινές προκλήσεις και προσκλήσεις για μια ποικίλη, κοσμική ζωή. Όλα αυτά ήταν ομολογουμένως μεγάλοι πειρασμοί για τον έφηβο Ιωάννη, όταν σπούδαζε στις περίφημες σχολές της Αντιόχειας. Οι δάσκαλοι, επίσης, του Ιωάννη, ιδίως στις σχολές της ρητορικής, πρέσβευαν, ως επί το πλείστον, ειδωλολατρικές πεποιθήσεις γιατί θεωρούσαν τη ρητορική τέχνη αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την αρχαία φιλολογία και γραμματεία. Ο Ιωάννης ως νέος θέλησε να επιδοθεί στο νομικό στάδιο. Γι' αυτό και διδάχτηκε στην Αντιόχεια, όπου τότε άκμαζαν τα γράμματα, ώστε να λέγεται και «Συριάδες Αθήναι», φιλοσοφία από τον πρώτο του καθηγητή Ανδραγάθιο και ρητορική απ' το Λιβάνιο που ήταν ένας απ' τους μεγαλύτερους ρήτορες της εποχής του.

Ο Κων. Παπαρρηγόπουλος γράφει σχετικά: «Ακολούθησε τα ρητορικά μαθήματα του περιωνύμου σοφιστή Λιβανίου, ο οποίος διετέλεσε πιστός οπαδός του Ιουλιανού και του αρχαίου

δόγματος...Ο ειδωλολάτρης αυτός σοφιστής θαύμασε μετά από λίγο το νέο μαθητή του και ήλπιζε να τον ελκύσει στο αρχαίο θρήσκευμα, δια του δελεάσματος των ομηρικών εκείνων μύθων, τους οποίους τόσο εύγλωττα ερμήνευε. Αν και με το πέρασμα του χρόνου διαψεύστηκε στην προσδοκία του, δεν έπαυσε να αγαπά το Χρυσόστομο». Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος «οκτωκαιδέκατον έτος άγων την του σώματος ηλικίαν, αφηνίασε τους σοφιστάς των λεξιδρίων». Δηλαδή, μόλις σε ηλικία 18 ετών απέφυγε τους δασκάλους της ρητορικής, οι οποίοι εκφωνούσαν λόγους μικρούς κι όχι σπουδαίους. Δεν αναδείχτηκε ένας από τους συνήθεις ρήτορες των δικαστηρίων, αλλά μέγας ρήτωρ μεταξύ όλων των ρητόρων της Αντιόχειας. Όταν μίλησε στην αίθουσα του δικαστηρίου για πρώτη φορά, οι πάντες εξεπλάγησαν και τον χειροκρότησαν για την χειμαρρώδη ευγλωττία του και τον πειστικό λόγο του. Ως αριστούχος της Σχολής του Λιβανίου ανέβηκε στο δικανικό βήμα και αγόρευσε. Και τόσο πολύ σαγήνευσε ως συνήγορος τους ακροατές του, ώστε όλη η Αντιόχεια μιλούσε γι' αυτόν επί πολλές μέρες. Όλοι οι συνάδελφοί του ρήτορες τον αναγνώρισαν ως έξοχο και σπουδαίο τεχνίτη του λόγου. Για όλες τις επιτυχίες του ως συνηγόρου στη μεγάλη πόλη της Αντιόχειας ο Λιβάνιος του απέστειλε επιστολή, με την οποία συνέχαιρε τον ταλαντούχο μαθητή του. Μάλιστα, όταν ο Λιβάνιος βρισκόταν στα έσχατα της ζωής του και τον ρώτησαν οι μαθητές του ποιόν θα 'θελε ν' αφήσει διάδοχο στη σχολή του, αποκρίθηκε αναστενάζοντας: «Ιωάννην έλεγον, ει μη τούτον ημών οι Χριστιανοί απεσύλησαν». Δηλαδή τον Ιωάννη έλεγα ν' αφήσω, εάν δεν μας τον είχαν αρπάξει ως λάφυρο οι Χριστιανοί. Στη διάρκεια της παραμονής του στην Αντιόχεια ο Ιωάννης σχετίστηκε με «νέους δικανικούς αθλητάς», ιδίως συνομηλικούς του, εκ των οποίων οι περισσότεροι ήταν εθνικοί-ειδωλολάτρες και η κυριότερη τέρψη τους ήταν η «φοίτηση» στα δημόσια θεάματα, στις ιπποδρομίες και στις θεατρικές παραστάσεις. Για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα συμμετείχε κι αυτός σε τέτοιου είδους εκδηλώσεις. Όπως αναφέρει ο ίδιος: «Τον δικαστηρίω προσεδρεύοντα και περί τας εν τη σκηνή τέρψεις επτοημένον». Δηλαδή «εγώ ήμουν εκείνος που ασχολούμουν με τις δικηγορικές υποθέσεις και τα θέατρα και οι τέρψεις των θεατρικών παραστάσεων με αιχμαλώτιζαν». Όταν όμως ο Ιωάννης, ως συνειδητός Χριστιανός, συναισθάνθηκε τις βλαπτικές επιδράσεις του «κόσμου» πάνω του, ομολόγησε: «Εγώ δε, έτι ταις του κόσμου

πεπεδημένος επιθυμίας, καθείλκον την εμαυτού (πλάστιγγα), και εβιαζόμενη κάτω μένειν, νεωτερικαίς αυτήν επιβρίθων φαντασίαις». Δηλαδή «εγώ, δεσμευμένος ακόμη απ' τις κοσμικές επιθυμίες, φόρτωνα την δική μου πλάστιγγα με νεανικές φαντασίες και την έσπρωχνα προς τα χαμηλά και τα κατώτερα». Ο ίδιος αργότερα θα γράψει για τη φύση της νεότητας: «Πυρά τις εστίν η νεότης και πέλαγος κυμάτων γέμον και πολλάς έχον επαναστάσεις...καθάπερ τις ίππος αδάμαστος, καθάπερ τι θηρίον ατίθασον, τοιούτον εστίν η νεότης». Έτσι ο Ιωάννης, μέσα στην κοσμική εκείνη συναναστροφή και καθώς ήταν πλούσιος και απaráμιλλα χαρισματικός και ελκυστικός στις ιδιαίτερες-διαπροσωπικές και δημόσιες- σχέσεις του, μπορούσε να παρασυρθεί σε δρόμους αλλότριους του χριστιανικού ιδανικού. Όμως η σύνεση, η ευσέβεια και η στοργή της μητέρας του Ανθούσας του έδειξαν τελικά την ορθή οδό του βίου του. Γι' άλλη μια φορά η σχέση μάνας και γιου αποδεικνύεται καταλυτική. Στην Αντιόχεια ο Ιωάννης δικηγόρησε για πολύ καιρό. Ξαφνικά όμως τον έχασαν οι φίλοι του και στα δικαστήρια έπαυσε ν' ακούγεται η χειμαρρώδης φωνή του.

Η επιθυμία του να εμβαθύνει περισσότερο στη χριστιανική θεολογία τον παρακίνησε να φοιτήσει στη θεολογική σχολή της Αντιόχειας, όπου τότε δίδασκαν δυο «άριστοι άνδρες»: ο Καρτέριος και ο Διόδωρος. Ιδίως παρακολούθησε τα μαθήματα του ιερέα Διοδώρου, ο οποίος συνδύαζε ευρεία πολυμαθία, ζήλο και μεγάλη ικανότητα ερμηνείας της Αγίας Γραφής. Οι δυο αυτοί δάσκαλοι επέδρασαν πολύ στην προσωπικότητα του Ιωάννη, όπως και ο επίσκοπος Αντιοχείας Μελέτιος. Χάρη σ' αυτούς και στις άοκνες προσωπικές του προσπάθειες, εισέδυσε βαθύτερα στο πνεύμα της χριστιανικής πίστεως και πριν το έτος 370μ.Χ. βαπτίστηκε απ' τον επίσκοπο και «προεχειρίσθη αναγνώστης της αυτόθι Εκκλησίας». Βαπτίστηκε μεγάλος, γιατί κατά τους χρόνους εκείνους πολλοί χριστιανοί συνήθιζαν να βαπτίζονται σε μεγάλη ηλικία. Εδώ, είναι περιττό, βέβαια, να ειπωθεί πόσο μεγάλη χαρά δοκίμασε η μητέρα του Ανθούσα για αυτή την τροπή της ζωής του. Σ' αυτή τη φάση του επίσημου χριστιανικού του βίου, ο Ιωάννης συνδέθηκε στενότερα με τους τρεις φίλους του, Θεόδωρο, Μάξιμο και Βασίλειο, με τους οποίους συναποφάσισαν να ασπασθούν τον ερημικό βίο. Περισσότερο συνδέθηκε με το Βασίλειο, με τον οποίο ήταν

συμμαθητές και φοιτούσαν στους ίδιους δασκάλους. Κατάγονταν απ' την ίδια πόλη, ήταν ομόφρονες και όταν αποφοίτησαν σκεπτόντουσαν ποιο δρόμο ζωής να προτιμήσουν. Ο φίλος του Ιωάννη, ο προαναφερθείς Βασίλειος, αποφάσισε να γίνει μοναχός και τον παρακάλεσε ν' αφήσουν τα σπίτια τους και να κατοικήσουν μαζί στην έρημο. Τέλος τον έπεισε, και επρόκειτο να πραγματοποιήσουν την απόφασή τους. Όταν όμως η Ανθούσα πληροφορήθηκε τους σκοπούς του γιου της, προσπάθησε να τον αποτρέψει με θρήνους, παράπονα και παρακλήσεις. Το τι έκανε η Ανθούσα για να τον εμποδίσει, περιέγραψε ο ίδιος, και το απόσπασμα αυτό, ως λόγος και ως σκηνή δραματική, είναι απ' τα πιο συγκινητικά και αριστοτεχνικά κείμενά του: «Μόλις κατάλαβε αυτή την επιθυμία η μητέρα μου, με πήρε από το δεξιό χέρι, με εισήγαγε στο ιδιαίτερο δωμάτιό της, με έβαλε να καθίσω δίπλα της στο κρεβάτι που με γέννησε και άρχισε να κλαίει απαρηγόρητα και να μου λέει λόγια συγκινητικότερα από τα δάκρυα: «Εγώ, παιδί μου, δεν απόλαυσα πολύ καιρό τις αρετές του πατέρα σου. Αυτό ήταν το θέλημα του Θεού. Αμέσως μετά τη γέννησή σου ακολούθησε ο θάνατός του, που άφησε εσένα ορφανό κι εμένα χήρα και μου έφερε όλες τις δυστυχίες της χηρείας, τις οποίες γνωρίζουν καλά μόνο όσες γυναίκες βρέθηκαν σ' αυτή την κατάσταση. Δεν είναι δυνατόν να παρασταθεί με λόγια η βαρυχειμωνιά και η τρικυμία, στην οποία ρίχνεται μια κόρη, που μόλις βγήκε απ' το πατρικό της σπίτι, χωρίς να γνωρίζει τον κόσμο, και ξαφνικά προσβάλλεται από πένθος ανυπόφορο και αναγκάζεται ν' αναλάβει φροντίδες ανώτερες από την ηλικία της κι από τη γυναικεία της φύση...». Έπειτα εξήγησε γιατί οι φροντίδες της ήταν μεγαλύτερες των δυνάμεών της, λέγοντας: «Διότι, νομίζω, πρέπει και των υπηρετών την αμέλεια και πονηριά να προσέχει, και των συγγενών τις επιβουλές να αποκρούει, και των εφόρων τις ενοχλήσεις και τη σκληρότητα, κατά την είσπραξη των φόρων, να αποκρούει με γενναιότητα. Όταν, δε, τύχει ν' αφήσει και παιδί ο μακαρίτης η κατάσταση γίνεται χειρότερη. Και κορίτσι ακόμη να είναι υποβάλει τη μητέρα του σε μύριες φροντίδες, μολονότι την απαλλάσσει από τα πολλά έξοδα και τον φόβο. Αν, όμως, είναι αγόρι, την πλημμυρίζει καθημερινά με μύριους φόβους και πολλές φροντίδες. Αφήνω δε και τα έξοδα, στα οποία αναγκάζεται να υποβληθεί για να το αναθρέψει και να το μορφώσει, όπως αρμόζει σε ελεύθερο πολίτη. Εμένα όμως δεν με έπεισε όλη

αυτή η δυστυχία να συνάψω δεύτερο γάμο και να φέρω άλλο άνδρα στο σπίτι του πατέρα σου. Προτίμησα να ζω στην αμφιβολία και την ανησυχία και παρέμεινα στη σιδηρά κάμινο της χηρείας. Και το κατόρθωσα, πρώτον, με τη βοήθεια του Θεού. Έπειτα, όμως, έβρισκα εξαιρετική ανακούφιση στη δυστυχία μου, καθώς έβλεπα διαρκώς τη μορφή σου, που μου διατηρούσε έμψυχη, ακριβή εικόνα του μακαρίτη. Γι' αυτό, όταν ήσουν ακόμη βρέφος και δεν είχες μάθει ακόμη να μιλάς, στην ηλικία που τα παιδιά δίνουν ιδιαίτερη χαρά στους γονείς τους, μου χάριζες ιδιαίτερη παρηγοριά. Κι έπειτα, εσύ δεν είχες το δικαίωμα να με κατηγορήσεις ότι ναι μεν υπέμεινα τη χηρεία με γενναιότητα, αλλά μείωσα, λόγω των αναγκών της χηρείας την περιουσία σου, πράγμα που συνέβη όπως ξέρω σε πολλά ορφανά. Εγώ, και την πατρική σου περιουσία διαφύλαξα ακέραια και όσα χρειάζονταν για την προκοπή σου δεν παρέλειψα να ξοδέψω. Χρησιμοποιούσα την περιουσία που έφερα ως προίκα από το πατρικό μου σπίτι. Μη νομίσεις, όμως, ότι τώρα σου λέω αυτά τα πράγματα για να σε προσβάλλω. Όχι. Σου τα λέω για να σου ζητήσω, για όλα όσα έκανα, μια χάρη: μη με αφήσεις χήρα για δεύτερη φορά. Μη μου ανάψεις πάλι το πένθος, που τώρα πλέον έχει αποκοιμηθεί. Περίμενε πρώτα το θάνατό μου, ίσως έπειτα από λίγο καιρό να πεθάνω. Οι νέοι έχουν την ελπίδα να φτάσουν σε βαθύ γήρας, εμείς όμως οι γερασμένοι δεν περιμένουμε τίποτε άλλο εκτός απ' τον θάνατο. Όταν λοιπόν με παραδώσεις στη γη και ανακατέψεις τα οστά μου με τα οστά του πατέρα σου, τότε πήγαινε όπου θέλεις και ταξίδεψε σ' όποια θάλασσα θέλεις. Τότε δε θα σε εμποδίσει κανείς. Έως ότου όμως αναπνέω, κάνε υπομονή, μείνε μαζί μου και μην αντιστρατευτείς στο Θεό χωρίς λόγο, ρίχνοντας σε τόση δυστυχία εμένα που δεν σου έφταιξα σε τίποτα...Κι αν έχεις να με κατηγορήσεις ότι σε παρασύρω σε κοσμικές φροντίδες και σε αναγκάζω να διαχειριστείς μόνος σου την περιουσία σου, τότε να μη σεβαστείς ούτε τους νόμους της φύσεως, ούτε την ανατροφή σου, ούτε τα κοινωνικά έθιμα ούτε τίποτε άλλο. Τότε να φύγεις μακριά μου να είμαι εχθρός και αντίπαλός σου. Αν όμως κάνω το παν για να σε διευκολύνω να ζεις κατά τον τρόπο που εσύ επιθυμείς, τότε αν όχι τίποτε άλλο, ας σε κρατεί τουλάχιστον κοντά μου αυτή η διευκόλυνση». Η Ανθούσα με τα συγκλονιστικά λόγια της έπεισε τον Ιωάννη. Στάθηκε η ενσάρκωση της τέλει μητρικής αγάπης που δεν ζητά κοσμικά ανταλλάγματα. Απέδειξε πως δεν ήθελε το γιο της κοντά της για να «ανοίξει» δικιά του οικογένεια, ώστε ως μάννα να

γίνει και γιαγιά, βλέποντας εγγόνια απ' το παιδί της. Ούτε πάλι ήθελε να τον μπλέξει σε φροντίδες και να τον αναγκάσει να διαχειρίζεται ο ίδιος πλέον τη μεγάλη πατρική του περιουσία. Εάν έκανε κάτι τέτοιο, μη σεβόμενη τις επιθυμίες και τις κλίσεις του γιου της, θα αποδεικνυόταν ο χειρότερος εχθρός του και θα έπρεπε να φύγει μακριά της.

Απεναντίας, η Ανθούσα έκανε το παν για να τον διευκολύνει να ζει μέσα στο σπίτι του κατά τον τρόπο που επιθυμούσε ο ίδιος: ως ασκητής αφιερωμένος εξ' ολοκλήρου στο Θεό. Η στοργική μητέρα του Ιωάννη του Χρυσοστόμου δεν απατήθηκε στην προαίσθησή της: δυο χρόνια μετά, όπως το είχε προείπει στο γιο της, «κοιμήθηκε εν Κυρίω» σε ηλικία μόνο 43 ετών. Ο Ιωάννης, ελεύθερος πια από ηθικές υποχρεώσεις, αφού μοίρασε όλη την οικογενειακή του περιουσία στους φτωχούς, αναχώρησε για την έρημο. Αφηγείται σχετικά με το γεγονός ο Κων. Παπαρρηγόπουλος: «Ο Ιωάννης εκτέλεσε την προαίρεση. Και μόνον αφού για έξι περίπου έτη σκληραγώγησε δεινά τον εαυτό του μακριά από κάθε κοινωνική επαφή, επέστρεψε άρρωστος στην Αντιόχεια για να λάμψει ξανά με την ακτινοβόλα προσωπικότητά του. Τότε χειροτονείται απ' τον Μελέτιο διάκονος και απ' τον διάδοχό του Φλαβιανό πρεσβύτερος». Ως πρεσβύτερος επί έντεκα χρόνια (386-397μ.Χ.) στην Αντιόχεια έδρασε επωφελέστατα, δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στη μέριμνα των ενδεών. Σημειωτέον ότι η Εκκλησία της Αντιόχειας τότε διέτρεφε 3000 χήρες. Την 26η Φεβρουαρίου 398μ.Χ. χειροτονήθηκε αρχιερέας και έγινε αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως. Το ελεύθερο φρόνημά του και τη φλογερή του πίστη εκδήλωνε ως την τελευταία στιγμή της ζωής του στην εξορία με πράξεις και λόγια: «Δόξα τω Θεώ πάντων ένεκεν. Αμήν». Λόγια συγκινητικά και γενναία, με τα οποία εξέπνευσε την 14η Σεπτεμβρίου του έτους 407μ.Χ. σε ηλικία περίπου 62 ετών.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία:

1. Κωνσταντίνου Ν. Καλλινίκου, Πρωτοπρεσβυτέρου, Πρακτικά Ομιλίες εις τα Κυριακά Ευαγγέλια», σελ. 257, Β΄ Έκδοσις «ΖΩΗΣ»- Αθήναι 1930.
2. Γρηγορίου του Θεολόγου, Λόγος επιτάφιος εις τον Μέγαν Βασίλειον, 3, Migne P.G. 36, 497.
3. Γρηγορίου Νύσσης, Πραγματεία εις τον βίον της οσίας Μακρίνης, Migne P.G. 46, 980D.
4. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Ομιλία 9η εις την Α΄ Τιμοθ.2, Migne P.G. 62, 546.
5. Μεγάλου Βασιλείου, Επιστολή 223, Προς Ευστάθιον τον Σεβαστηνόν, Migne P.G. 32, 825C.
6. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Εις τους αγίους Μακκαβαίους και την μητέρα αυτών, Ομιλία πρώτη, Migne P.G. 50, 621.
7. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Ομιλίες εις Παροιμίας, κεφ. ΙΓ΄, Migne P.G. 64, 697D.
8. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Ομιλία 9η Εις επιστολήν προς Κολασσ., Migne P.G. 62, 362.
9. Μεγάλου Βασιλείου, Επιστολή 204η «Τοις Νεοκαισαρεύσιν», 6, Migne P.G. 32, 752-753.
10. Γρηγορίου Νύσσης, Επιτάφιος λόγος εις τον ίδιον αδελφόν τον Μέγαν Βασίλειον, Migne P.G. 46, 808 C-D.
11. Μεγάλου Βασιλείου, Επιστολή 203η, «Τοις παραλιώταις επισκόποις», Migne P.G. 32, 737A-B.
12. Μεγάλου Βασιλείου, Επιστολή 193η, «Μελετίω αρχιάτρω», ένθ' ανωτ., 705B-C.
13. Μεγάλου Βασιλείου, Επιστολή 138η, «Ευσεβίω επισκόπω Σαμοσάτων», ένθ' ανωτ., 580 A-B.

14. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸν βίον τῆς οσίας Μακρίνης, ἐνθ' ανωτ., 964B-C. 15. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Ομιλία 53ῃ Εἰς τὴν Γένεσιν, Migne P.G. 54, 465. 16. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Λόγος 14ος Περί φιλοπτωχίας, Migne P.G. 35, 869C. 17. Γρηγορίου Νύσσης, Ἐπιστολή 19ῃ «Πρὸς τινὰ Ἰωάννην...», Migne P.G. 46, 1073C-D. 18. Δημητρίου Μπαλάνου, Πατρολογία, Αθήναι 1930, σ. 289. 19. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Λόγος ἐπιτάφιος εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον, Migne P.G. 36, 505A-B. 20. Μεγάλου Βασιλείου, Περί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, κεφ. κθ' 74, Migne P.G. 32, 205B-C. 21. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Περί Ἄννης λόγος δεύτερος, 4, Migne P.G. 54, 648. 22. Μεγάλου Βασιλείου, Ἐπιστολή ΙΔ', «Γρηγορίῳ εταίρῳ», Migne P.G. 32, 277B-C. 23. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἐπιτάφιον Α' «Εἰς Ναυκράτιον τὸν ἀδελφόν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου», Migne P.G. 38, 11. 24. «Ἰχθυβόλον ποτ' ἔλυε λίνον βυθίης ἀπὸ πέτρης 25. Ναυκράτιος, δίναις ἐν ποταμοῦ βρύχιος, 26. Καὶ τὸ μὲν οὐκ ἀνέλυσεν, ὁ δ' ἔσχετο. Πῶς ἀλιῆα 27. Εἴρυσεν ἀνθ' ἀλῆς δίκτυον; Εἰπέ, λόγε. 28. Ναυκράτιον, καθαροῖο βίου νόμον, ὡσπερ εἴσκω, 29. Καὶ χάριν ἐλκόμεναι καὶ μόρον ἐξ υδάτων». 30. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τοὺς ἁγίους Τεσσαράκοντα Μάρτυρας, Λόγος Γ', Migne P.G. 46, 784B-C. 31. Μεγάλου Βασιλείου, «Πρὸς τὴν ομόζυγον Νεκταρίου Παραμυθητικὴ», Ἐπιστολή 6ῃ, ἐνθ' ανωτ., 241B-C. 32. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἐπιτάφιον ΝΔ' «Εἰς Ἐμμελίαν τὴν μητέρα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου», Migne P.G. 38, 37-38. 33. «Ἐμμέλιον τέθνηκε. Τις ἐφράσεν; Ἦ γε τοσοῦτων 34. καὶ τοίων τεκέων δώκε φάος βιότῳ, 35. υἱέας, ἠδέ θύγατρας ομόζυγας ἀζυγέας τε, 36. Εὐπαις καὶ πολὺπαις ἠδέ μόνη μερόπων... 37. Τρεῖς μὲν τῆδ' ἱερῆς ἀγακλέες... 38. Θάμβος ἔχει μ' ὀρόωντα τόσον γόνον Ἐμμελίῳ, 39. Καὶ τοίον, μεγάλης νηδύος ὄλβον ὅλον. 40. Ὡς δ' αὐτὴν φρασάμην Χριστοῦ κτέαρ, εὐσεβές αἷμα 41. Ἐμμελίῳ, τόδ' ἔφην οὐ μέγα. Ρίζα τόση. 42. Τοῦτο σοὶ εὐσεβίης ἱερόν γέρας, ὦ παναρίστη, 43. Τιμῆ σων τεκέων, οἷς πόθον εἶχες ἓνα». 44. Μεγάλου Βασιλείου, Ἀσκητικὴ προδιατύπῳσις, Migne P.G. 31, 621B-C. 45. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ἐπιτάφιον ΡΖ' εἰς Ἀμφιλόχον ἄλλον, ΕΠΕ 11, 247. 46. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Λόγος ΙΗ', Ἐπιτάφιος εἰς τὸν πατέρα παρόντος Βασιλείου, 8, ΕΠΕ 6, 283. 47. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ποίημα ΙΑ', Περί τὸν εαυτοῦ βίον, στίχ. 67, Migne P.G. 37, 1034. 48. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Ποίημα ΙΑ', ἐνθ' αν., στίχ., 65-66.

49. Γρηγορίου του Θεολόγου, Λόγος ΙΗ΄, ένθ'αν., 8, Migne P.G. 35, 993 C-D. 50. Γρηγορίου του Θεολόγου, Επιτάφιον ΟΔ΄, Εις την μητέρα εκ του θυσιαστηρίου προσληφθείσαν, Migne P.G. 38, 49.
51. Γρηγορίου του Θεολόγου, Επιτάφιον Α΄, ένθ'αν., σ. 57. 52. Δημ. Γ. Τσάμη, Μητερικόν Β΄, σ. 172, σημ. 4, Θεσσαλονίκη 1991.
53. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα ΜΕ΄, Θρήνος περί των της αυτού ψυχής παθών, στίχ. 221-222, Migne P.G. 37, 1369. 54. Κων. Γ. Μπόνη, Γρηγόριος ο Θεολόγος, σ. 54, Αθήναι 1953. 55. Γρηγορίου του Θεολόγου, ΞΕ΄ επιτάφιον ποίημα εις πατέρα, Migne P.G. 38, 43.
56. Χρήστου Ανδρούτσου, Δογματική της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας, σσ. 396, 401, Αθήναι 1907. 57. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Εις την Γένεσιν ομιλία ΜΘ΄ 2, Migne P.G. 54, 445. 58. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα ΙΑ΄, Περί τον εαυτού βίον, στίχ. 68-74, ΕΠΕ 10, 65.
59. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα ΙΑ΄, ένθ'αν., στίχ. 91, Migne P.G. 37, 1036. 60. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα ΙΑ΄, Περί των καθ' εαυτόν, στίχ. 442, Migne P.G. 37, 1003. 61. Γρηγορίου του Θεολόγου, Λόγος Β΄, Απολογητικός της εις τον Πόντον φυγής, ΡΓ΄, Migne P.G. 35, 501D, 504A. 62. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα Ε΄, επιτάφιος και συντομή του αυτού βίου, ΕΠΕ 10, 429. 63. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα Β΄, επιτάφιος και συντομή του αυτού βίου, Migne P.G. 37, 1447. 64. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Εις το κατά Ματθαίον, ομιλία Γ΄ 1, Migne P.G. 59, 37. 65. Γρηγορίου του Θεολόγου, Περί των καθ' εαυτόν, Ποίημα Α΄, στίχ. 438, Migne P.G. 37, 1002. 66. Γρηγορίου του Θεολόγου, Εις την εν ταις νηστείαις σιωπήν, Ποίημα ΛΔ΄, στίχ. 157-158, ΕΠΕ 10, 303. 67. Γρηγορίου του Θεολόγου, Περί των εαυτού βίον, Ποίημα ΙΑ΄ στίχ. 99, Migne P.G. 37, 1036.
68. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Εις την προς Εφεσίους, ομιλία ΚΑ΄, 2, Migne P.G. 62, 151. 69. Γρηγορίου του Θεολόγου, Εις την αδελφήν εαυτού Γοργονίαν επιτάφιος, λόγος Η΄, 5, Migne P.G. 35, 796.
70. Γρηγορίου του Θεολόγου, Θρήνος περί των της αυτού ψυχής παθών, Ποίημα ΜΕ΄, στίχ. 205, 209-210, ΕΠΕ 10, 343, 345.
71. Γρηγορίου του Θεολόγου, Υποθήκαι παρθένους, Ποίημα Β΄, στίχ. 242, Migne P.G. 37, 597. 72. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Προς πιστόν πατέρα, λόγος τρίτος, 21, Migne P.G. 47, 386. 73. Γρηγορίου του Θεολόγου, Περί φιλοπρωχίας, λόγος ΙΔ΄, 11, Migne P.G. 35, 869 C.
74. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Εξήγησις εις τας Παροιμίας Σολομώντος, Migne P.G. 64, 697D. 75. Μεγάλου Βασιλείου, Επιστολή

325η, Μαγνινιανώ, Migne P.G. 32, 1072 C. 76. Γρηγορίου του Θεολόγου, Λόγος ΛΖ', Εις το ρητόν του Ευαγγελίου. «Ότε ετέλεσεν ο Ιησούς τους λόγους τούτους» και τα εξής, 14, Migne P.G. 36, 300B-C. 77. Γρηγορίου του Θεολόγου, Κατά γυναικών καλλωπιζομένων, Ποίημα κθ', στίχ. 265-267, ΕΠΕ 9, 391. 78. Γρηγορίου του Θεολόγου, Εις Καισάριον τον εαυτού αδελφόν, περιόντων έτι των γονέων επιτάφιος, Λόγος Ζ', 4, ΕΠΕ 6, 387. 79. Γρηγορίου του Θεολόγου, Επιστολή ΡΔ' Ολυμπίω, Migne P.G. 37, 204C-205A. 80. Γρηγορίου του Θεολόγου, Εις την εν ταις νηστείαις σιωπήν, Ποίημα ΛΔ', στίχ. 173-4, ΕΠΕ 10, 303. 81. Γρηγορίου του Θεολόγου, Απολογητικός..., ένθ' αν. 116, ΕΠΕ 1, 213. 82. Γρηγορίου του Θεολόγου, Επιτάφιον Νς' εις πατέρα, ΕΠΕ 11, 206. 83. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα Δ', άλλο εις εαυτόν, στίχ. 3-4, ΕΠΕ 10, 429. 84. Γρηγορίου του Θεολόγου, Επιτάφιον ποίημα ΞΔ', εις πατέρα, ΕΠΕ 11, 213. 85. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα επιτάφιον Η', Εις Καισάριον, στίχ. 4, ΕΠΕ 11, 170. 86. Γρηγορίου του Θεολόγου, Λόγος Ζ', ένθ' αν., σ. 393. 87. Γρηγορίου πρεσβυτέρου, Βίος του εν αγίοις πατρός ημών Γρηγορίου του Θεολόγου, Migne P.G. 35, 261A. 88. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα επιτάφιον ΙΕ', Εις Καισάριον, ΕΠΕ 11, 175. 89. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα Η', Σύγκρισις βίων, στίχ. 177-179, ΕΠΕ 9, 143. 90. Γρηγορίου του Θεολόγου, Επιστολή ΛΒ', Φιλαγρίω, Migne P.G. 37, 72C. 91. Γρηγορίου του Θεολόγου, Επιστολή Ξ', Βασιλείω Migne P.G. 37, 120B. 92. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα επιτάφιον ΡΒ', των τοκέων θανόντων προσωποποιία, στίχ. 5, Migne P.G. 38,63. 93. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα επιτάφιον ΠΑ', ένθ' αν., στίχ.6, σελ. 63. 94. Αρχιμ. Χριστοφόρου Ν. Παπουτσόπουλου, «Η Εξαήμερος δημιουργία κατά τον Μέγα Βασίλειον», σσ. 168-169, έκδοσις «Σωτήρος». 95. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα, Εις τον εαυτόν και των τοκέων μόρον..., στίχ.2, Migne P.G. 37, 1446. 96. Γρηγορίου του Θεολόγου, Επιστολή Γ', Ευαγρίω, Migne P.G. 37, 24B. 97. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα Ε', Νικοβούλου προς τον υιόν, στίχ. 276, Migne P.G. 37, 1541. 98. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Ομιλία 10η εις Α' Θεσσαλονικείς, γ', Migne P.G. 62, 459. 99. Γρηγορίου του Θεολόγου, Επιστολή ΛΖ', Σωφρονίω, Migne P.G. 37, 77B-C. 100. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα επιτάφιον ΡΑ', Των τοκέων θανόντων προσωποποιία, ΕΠΕ 11, 243. 101. Γρηγορίου του Θεολόγου, Επιστολή ΞΑ', Αερίω και Αλυπίω,

Migne P.G. 37, 121A-B. 102. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα Α΄, Εις τον πάντων αυτών τάφον, ΕΠΕ 10, 427. 103. Γρηγορίου του Θεολόγου, Λόγος Δ΄, Κατά Ιουλιανού βασιλέως στηλιτευτικός πρώτος, 23, ΕΠΕ 3, 44. 104. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα Α΄, στίχος 6, Migne P.G. 37, 1446. 105. Γρηγορίου του Θεολόγου, Ποίημα επιτάφιον ΟΔ΄, Εις την μητέρα εκ του θυσιαστηρίου προσληφθείσαν, ΕΠΕ 11, 221. 106. Παλλαδίου, Επισκόπου Ελενουπόλεως, Διάλογος ιστορικός περί του βίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου, κεφ. ε΄, Migne P.G. 47,18. 107. Κων. Παπαρρηγοπούλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. Β΄, μέρος β΄, σελ. 223, Αθήναι 1932. 108. Ιωάννου Χρυσοστόμου, Ομιλία 20ή εις την προς Εφεσίους, δ΄, Migne P.G. 62, 139-140. 109. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Λόγος εις νεωτέραν χηρεύσασαν, 2, Άπαντα των Αγίων Πατέρων, τόμ. 8, σελ. 72 κε. 110. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Λόγος προς την αυτήν περί μονανδρίας, ένθ. Αν., 1, σ. 87-88. 111. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Περί ιεροσύνης, Λόγος πρώτος, ε΄, Migne P.G. 48, 624. 112. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Ομιλία πέμπτη εις την Β΄ Θεσσαλονικείς, α΄, Migne P.G. 62, 493. 113. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Ομιλία ΞΒ΄ εις το κατά Ιωάννην, ε΄, Migne P.G. 59, 348. 114. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Περί ιερωσύνης, Λόγος πρώτος, ε΄, Migne P.G. 48, 625. 115. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Ομιλία ΝΘ΄ εις το κατά Ματθαίον, ζ΄, Migne P.G. 58, 583. 116. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Ομιλία περί παιδων ανατροφής, ζ΄, Migne P.G. 51, 327. 117. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Προς πιστόν πατέρα, Λόγος τρίτος, ιβ΄, Migne P.G. 47, 369. 118. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Ομιλία Ξς΄ εις την Γένεσιν, δ΄, Migne P.G. 54, 570. 119. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Ομιλία ΚΑ΄ Εις τους ανδριάντας, γ΄, Migne P.G. 49,217. 120. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Ομιλία ΙΓ΄ Εις το κατά Ιωάννην, δ΄, Migne P.G. 59, 90. 121. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Εγκώμιον εις τον άγιον ιερομάρτυρα Ιγνάτιον τον Θεοφόρον, δ΄, Migne P.G. 50, 591. 122. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Περί Παίδων ανατροφής, γ΄, Migne P.G. 51, 323. 123. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Εις την προς Τιμόθεον επιστολήν πρώτην, Ομιλία Θ΄, β΄, Migne P.G. 62, 546. 124. Μιχαήλ Γαλανού, Οι βίοι των Αγίων, τεύχος ΙΑ΄, σ. 69, Αθήναι 1951. 125. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Ομιλία εις τον Ψαλμόν Θ΄, 2, Άπαντα των Αγίων Πατέρων, τόμ. 54, σ. 43. 126. Ιωάννου του Χρυσοστόμου, Εις την Α΄ προς Τιμόθεον, Ομιλία Θ΄, β΄, Migne P.G. 62, 548. 127. Ιωάννου Χρυσοστόμου, Εις Οζίαν, Ομιλία Δ΄, β΄, Migne P.G. 56,

123. 128. Ιωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους, Ὁμιλία ΚΑ΄, β΄, Migne P.G. 62, 151.

Διορθώσεις-δακτυλογράφηση: Βάσω Κ. Ηλιάδη

Πηγή άρθρου-ιστορικής εργασίας: «Σχέσεις μητέρας- γιου στο πρώιμο Βυζάντιο: Οι περιπτώσεις των Τριών Ιεραρχών και των μητέρων τους».

Αμαλία Κ. Ηλιάδη, φιλόλογος-ιστορικός (Διετές Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Βυζαντινής Ιστορίας απ' το Α.Π.Θ.)

